

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

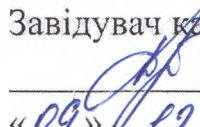
Факультет морського права

Кафедра морського та господарського права

УДК 347.61/.64:347.65

«Допущений до захисту»

Завідувач кафедри

 Дубова К.О.

«09» 12 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему:

«ПРАВА ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ:

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ»

Виконав: студентка 6 курсу, групи 6511м

 Кириленко С.С.

Керівник роботи:

доцент кафедри морського та

господарського права,

кандидат юридичних наук, доцент

 Достдар Р.М.

Миколаїв – 2025 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Факультет морського права

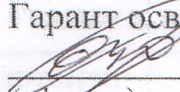
Кафедра морського та господарського права

Спеціальність Право

Освітня програма Право

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Гарант освітньої програми

 О. Ю. Дубинський
(підпис)

«09» 12 2025 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Студентці

Кириленко Світлані Сергіївні

(Прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: «ПРАВА ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ:
ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ»

Керівник роботи кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
морського та господарського права Достдар Руслана Миколаївна

Затверджені наказом ректора № 1155-уч від «30» вересня 2025 року

2. Термін подання роботи: до 08.12.2025

3. Вихідні дані до роботи: монографічні видання, наукові статті, аналітичні
матеріали вітчизняних науковців та практиків, Інтернет-ресурси, наукова та
навчально-методична література, законодавчі й нормативні акти України, що
регламентують права дітей та батьків на утримання

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) _____

1. Сутність та зміст права на утримання дітей та батьків за законодавством
України

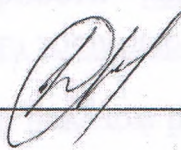
2. Захист прав дітей та батьків на утримання в Україні
3. Здійснення та захист прав дітей та батьків на утримання в європейських країнах
5. Перелік презентаційних матеріалів: презентація PowerPoint на 12 слайдах
6. Консультанти розділів роботи

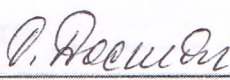
Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
	Сторонні консультанти до підготовки розділів роботи не залучалися		

7. Дата видачі завдання

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми роботи	До 10.09.2025	Виконано
2.	Визначення мети, завдань, об'єкта та предмету дослідження	До 20.09.2025	Виконано
3.	Складання плану роботи, опрацювання джерел	До 10.10.2025	Виконано
4.	Виконання роботи	До 25.11.2025	Виконано
5.	Підготовка до захисту	До 09.12.2025	Виконано
6.	Захист роботи	23.12.2025	Виконано

Студент Жиринський С.С.
(підпис) (ПІБ)

Керівник роботи Яостдар Р.М.
(підпис) (ПІБ)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	9
1.1.Право дитини на утримання: сутність та зміст.....	9
1.2. Додаткові витрати на дитину як особливий вид утримання	16
1.3.Права дітей, які позбавлені батьківського піклування, на утримання	20
1.4. Право непрацездатних батьків на утримання	26
РОЗДІЛ 2. ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ В УКРАЇНІ.....	30
2.1. Судовий захист майнових прав дітей і батьків на утримання	30
2.2. Захист прав дітей та батьків на утримання в нотаріальному порядку.....	49
РОЗДІЛ 3. ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ	57
3.1. Здійснення та захист прав дітей на утримання в європейських країнах	57
3.2. Здійснення та захист прав батьків на утримання в європейських країнах	65
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

АНОТАЦІЯ

Кириленко С.С. Права дітей та батьків на утримання: здійснення та захист.
– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Випускова кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» (081 Право). – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, Миколаїв, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню прав дітей та батьків на утримання.

У результаті дослідження розглянуті та проаналізовані питання, що розкривають тему роботи, а саме: визначені сутність та зміст права на утримання дітей та батьків за законодавством України, досліджені судовий та нотаріальний захист прав дітей та батьків на утримання в Україні, здійснення та захист прав дітей та батьків на утримання в європейських країнах.

У першому розділі *«Сутність та зміст права на утримання дітей та батьків за законодавством України»* розглянуті сутність та зміст права дитини на утримання; як особливий вид утримання розглядаються додаткові витрати на дитину; права дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання; право непрацездатних батьків на утримання.

У другому розділі *«Захист прав дітей та батьків на утримання в Україні»* досліджені судовий захист майнових прав дітей і батьків на утримання та захист прав дітей та батьків на утримання в нотаріальному порядку.

У третьому розділі *«Здійснення та захист прав дітей та батьків на утримання в європейських країнах»* йдеться про правила забезпечення дітей та батьків на утримання в країнах європейського континенту.

У *Висновках* акцентовано увагу на:

- суті права дитини на утримання, а саме: це не просто матеріальна допомога, а один із основних елементів права дитини на належний рівень життя, закріплений як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах;

- змісті права дитини на утримання, а саме: це гарантоване законом право кожної дитини отримувати матеріальне забезпечення від своїх батьків (або інших осіб, які її замінюють) для задоволення основних потреб: харчування, одягу, житла, освіти, лікування, розвитку тощо;

- додаткових витратах на дитину як особливому виді утримання;
- на праві дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання;
- на змісті права непрацездатних батьків на утримання (аліменти) від повнолітніх працездатних дітей;

- співвідношенні понять «аліменти» й «утримання»;
- визначенні поняття «аліментні правовідносини»;
- судовому та нотаріальному порядку захисту прав дітей та батьків на утримання;

- практиці європейських країн з питань здійснення та захисту прав дітей та батьків на утримання.

Ключові слова: утримання, аліменти, право на утримання, діти, непрацездатні батьки, право дитини на утримання, право непрацездатних батьків на утримання.

ВСТУП

Актуальність теми. Основним правом дитини, що закріплене як в національному законодавстві України, так і на міжнародному рівні, є право на утримання. Конвенція про права дитини 1989 року визначає право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини. В контексті цього положення у межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини, на батьків або інших осіб, які виховують дитину, покладається обов'язок надати таке утримання.

Таким чином, на сучасному етапі є досить актуальним подальше теоретичне осмислення і практичне вирішення низки проблем, пов'язаних з здійсненням права на утримання.

Актуальність теми магістерської роботи полягає і в тому, що аліментні зобов'язання, як один з найпоширеніших видів утримання дитини, є складною темою серед населення України, оскільки аліментні відносини включають в себе багато невирішених питань в сімейному праві. Прикладом служить, коли платником аліментів приховує свій реальний дохід від держави, що ставить під загрозу гідне проживання дітей в неповноцінних сім'ях. Чинним законодавством України так встановлено, що не тільки діти можуть претендувати на виплату аліментів, але й також непрацездатні батьки. У той час як аліментні зобов'язання існують, як в добровільному, так і в судовому порядку, то статистика показує, що величезна кількість виконавчих листів доводиться тільки по сплаті аліментів.

Законодавче забезпечення здійснення права на утримання та кореспондуючому цьому праву обов'язку в Україні має свої особливості, що зумовлюється національними традиціями розвитку теорії та практики. Відсутність єдиних підходів щодо розуміння цього права та обов'язку, належного механізму його забезпечення обумовлює активне його дослідження в науковій площині. Однак проведені дослідження є різноплановими та несистемними, що потребує їх аналізу та узагальнення з метою розуміння рівня

вирішення проблем, які виникають щодо забезпечення конституційного обов'язку батьків утримувати дітей до їх повноліття та дітей утримувати своїх батьків.

Дослідженням здійснення і захисту прав дітей і батьків на утримання займалося чимало вітчизняних та зарубіжних вчених з точки зору теорії права, серед них: О.С. Адамова, О.О. Дерій, О.В. Зайцев, А.А. Кучук, Б.К. Левківський, О.І.Лук'янчук, В.П. Маковій, С.В. Медведенко, С.І. Малишко, О.В. Михальнюк, Р.М. Опацький, С.А. Петриченко, О.В. Розгон, В.Р. Філіпенко та інші.

Мета і завдання дослідження. *Метою* магістерської роботи є визначити на основі теоретичного аналізу та з урахуванням правозастосовної практики зміст прав дітей та батьків на утримання, окремі аспекти здійснення і захисту прав дітей і батьків на утримання.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання конкретних завдань:

- визначити сутність та зміст права дитини на утримання;
- проаналізувати додаткові витрати на дитину як особливого виду утримання;
- дослідити права дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання;
- визначити право непрацездатних батьків на утримання;
- окреслити судовий захист майнових прав дітей і батьків на утримання;
- дослідити захист прав на утримання дітей та батьків в нотаріальному порядку;
- висвітлити питання здійснення та захисту прав дітей та батьків на утримання в європейських країнах.

Об'єктом дослідження є інститут утримання в сімейному праві України.

Предметом дослідження є права дітей та батьків на утримання, здійснення і захист прав дітей і батьків на утримання.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ: діалектичний метод, формально-логічний, історичний, нормативно-порівняльний, системно-структурний та інші.

Діалектичний метод дозволив розглянути розвиток та взаємозв'язок таких суб'єктів сімейних правовідносин як дитина та батьки, окреслити їх взаємні права та обов'язки щодо утримання.

Застосування історичного методу дозволило проаналізувати розвиток теоретичної думки, законодавства та обґрунтувати необхідність подальшого наукового дослідження інституту утримання батьків та дітей у сімейному праві.

Формально-логічний метод сприяв виявленню суперечностей, які виникають під час реалізації порядку утримання батьків та дітей (найчастіше – шляхом стягнення аліментів).

Метод аналізу і синтезу використаний при дослідженні правової природи суб'єктів сімейних правовідносин; абстрагування та узагальнення – у процесі розробки дефініцій правових категорій та понять; формально-юридичний – при формулюванні нових правових норм й удосконаленні чинних під час здійснення та захисту прав на утримання.

Було застосовано нормативно-порівняльний метод при дослідженні як норм національного, так і зарубіжного права.

Апробація результатів дослідження. Підсумки роботи загалом, узагальнення та висновки були оприлюднені

- на науковому семінарі наукового студентського гуртка «Європейські традиції приватного та публічного права», який відбувся на базі Факультету морського права НУК імені адмірала Макарова 25 квітня 2025 року;

- на науково-практичній конференції (Кириленко С.С., Достдар Р.М. Утримання дитини за договором укладеним між батьками. *Інновації в суднобудуванні та океанотехніці: XVI Міжнародна науково-технічна конференція: матеріали*. Миколаїв: НУК, 2025. С.960-963).

Структура кваліфікаційної роботи зумовлена метою та її завданнями і складається з із анотації, вступу, трьох розділів, в яких послідовно розглядаються всі питання, необхідні для найбільш повного розкриття досліджуваної теми та висновків, де висвітлюється короткий аналіз розглянутого матеріалу, а також списку використаної літератури.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 85 сторінок, з яких основного тексту – 76 сторінки. Список використаних джерел налічує 84 найменування і розміщений на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА УТРИМАННЯ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

1.1. Право дитини на утримання: сутність та зміст

Утримання дитини, ґрунтується на принципах охорони прав та законних інтересів, пояснюється моральним, суспільним та правовим обов'язком батьків, адже дитина, дивлячись на її фізичні можливості та особливостей розвитку, залежна від батьків і вимагає відповідального виконання передбачених для них зобов'язань, що може бути до виконання вже повнолітніми дітьми взаємного обов'язку, утримання та піклування про своїх непрацездатних батьків. Здійснення права на утримання розглядається через обов'язок батьків щодо утримання дитини.

Як зазначають І. М. Погрібний та Д. В. Слинько, якщо норма права містить обов'язок, то простого утримання суб'єкта від здійснення визначених дій вже недостатньо. Більш того, у деяких випадках таке утримання від дій може кваліфікуватися як протиправна поведінка. Важливою ознакою реалізації норм права являються дії суб'єктів: вони здійснюють дії, що передбачені юридичними нормами, тобто виконують покладені на них активні обов'язки. Наприклад, обов'язок батьків утримувати неповнолітніх дітей і забезпечити їм визначений рівень освіти ¹.

У свою чергу, В. В. Копейчиков зазначає, що важливою ознакою реалізації норм права є активна поведінка суб'єктів: вони чинять дії відповідно до юридичних норм, тобто виконують покладені на них активні обов'язки ².

Щодо загального розуміння конституційних обов'язків, то, на думку В. Ф. Погорілко та О. Ф. Фрицького, вони є порівняно індивідуальним інститутом, що поєднує окреме коло конституційно-правових норм, які характеризуються

¹ Теорія держави і права: навч. посіб. [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волощенко та ін.]; за заг. ред. І. М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. 2010. С.123.

² Загальна теорія держави і права /за заг. ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2009. С.24.

вірогідний зв'язком й відділені у специфічну групу конституційних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні. Науковці відносять обов'язок батьків утримувати своїх дітей до групи обов'язків, що визначаються як додаткові, тобто такі, які стосуються як людини, так і громадянина України¹. Разом з цим О.В. Білоскурська стверджує, що такий конституційний обов'язок, як обов'язок батьків утримувати дітей до досягнення ними 18 років закріплений, насамперед для охорони інтересів кожної людини².

Дещо іншою є позиція вчених В. П. Маковія та С. В. Медведенка. Так, вони на підставі комплексного дослідження доводять, що в системі конституційних обов'язків людини і громадянина обов'язок батьків піклуватися про дітей проявляється через конкретні важливі обов'язки дивлячись на ряд чинників, серед яких, зокрема:

По-перше, через сумлінне виконання конституційних обов'язків, розуміння їх значення, необхідності й важливості для суспільства, держави, в тому числі дотримання Конституції і законів, повага до прав і свобод інших осіб – результат не тільки самоосвіти або виховання, одержуваного в загальноосвітньому закладі, але по більшій частині – підсумок реалізації конституційних обов'язків батьків піклуватися про дітей, піклування в більш загальному значенні даного слова. Представляється, що реалізація батьками конституційного обов'язку піклуватися про дітей характерна підготовка дитини до реалізації їм у дорослому стані інших конституційних обов'язків;

По-друге, в даному обов'язку, не дивлячись на інші, посил на конкретно встановлену особу – батько (батьки);

По-третє, відповідальна реалізація батьками обов'язку піклуватися про дітей дозволяє отримати конкретний результат – людини, здатної жити в суспільстві та соціалізуватись в ньому у повному обсязі, поважаючого закріплені

¹ Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. К:Юрінком Інтер, 2002. С.59.

² Білоскурська О.В. Конституційні обов'язки та законні інтереси: аспекти взаємозв'язку. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Випуск 618. Правознавство. С. 43.

нормами права засади як обов'язкові, упорядковані та такі які фундаментуються на основі правових норм; свідомо сприймає та реалізовує права та свободи;

Й по-четверте, реалізація вказаного обов'язку впливає на перенос цінностей, що є більш важливими в соціумі з покоління в покоління ¹.

Спираючись на аналіз прав та обов'язків батьків В.М. Чернега обгрунтовує умовивід про потребу встановлення в нормативно-правових актах визначення «батьківські права і обов'язки», які слід тлумачити як комплекс прав і обов'язків майнового (права і обов'язки по матеріальним змістом) і немайнового характеру (право на виховання і освіта дітей; право на захист прав та інтересів дітей; право на захист батьківських прав, право присвоїти дитині ім'я, по батькові, прізвище, право при потребі на зміну прізвища, ім'я дитини до того, як дитині виповниться 14 років), яка належить батькам на основі генесизу дітей яке зареєстроване в передбаченому законодавством порядку» ².

Варто підтримати бачення Є.Д. Ханович щодо визначення змісту конституційного обов'язку батьків піклуватися про дітей, який являється глобальним та обширним та має у своєму змісті наступні приватні обов'язки батьків, що виливаються в систему.

Так, перший обов'язок по вихованню дітей; другий обов'язок по утриманню дітей й розроблення аспектів для їх життєдіяльності на високому рівні, й в життєвому устрої, зокрема. Наступні: обов'язок, долучити дітей до навчання, шляхом отримання необхідних знань, обов'язок піклуватись про фізичне та моральне здоров'я дітей; обов'язок охороняти і захищати життя, гідність, свободу, особисту недоторканність дітей, забезпечувати їх безпеку; обов'язок йти назустріч фізіологічному розвитку дитини, позитивно приймати участь в його процесі; обов'язок захищати права та інтереси дітей, у тому числі

¹ Маковій В. П., Медведенко С.В. Форма та зміст обов'язку батьків з утримання дитини у площині євроінтеграційних тенденцій трансформації українського законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4(2). С. 145.

² Чернега В.М. Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 245.

матеріальні; обов'язок нести цивільно-правову відповідальність за шкоду, завдану дитиною¹.

Аналіз поняття і змісту батьківських обов'язків дозволяє виокремити їх специфічні риси, до яких, на думку О.С. Адамової, відносяться наступні батьківські обов'язки, наприклад: батьківські обов'язки – важливі обов'язки людини, характеризуються евентуальністю та адресовані конкретно-певної групи людей; батьківські обов'язки є й правами батьків, що аргументує застосування визначення «право-обов'язки батьків»; батьківські обов'язки ґрунтуються не лише на нормах права, а й на моральних принципах, тобто вони є уособленням правового припису та риси ідейно-моральних настанов.

О.С. Адамова, в свою чергу вважає, що з ряду важливих елементів обов'язку особливим виступає суб'єкт який його виконує, і які можна розподілити на окремі види. Зв'язок реального материнства і батьківства дозволяє виокремити справжніх батьків. Ідея усиновлення та удочеріння говорить про те, що існує інститут прийомних батьків. Люди, які стали в якості донорів дітородного матеріалу та інкубаторів, можуть розумітись як генетичні батьки. На додаток, особи, які виховали дітей, які є їх кровними дітьми або народженими завдяки методам штучної репродукції, можна визначити як соціальних батьків. Слід не забувати, що встановлені категорії батьківства індивідуальні, це означає, що їх ми застосовуємо щодо конкретної дитини і не можемо застосувати для всіх дітей загалом, з якими особи мають батьківський зв'язок².

В частині 2 статті 51 Конституції України закріплені способи реалізації батьками обов'язку утримувати дитину, один із яких встановлюється по узгодженню один з одним. Наприклад, один з батьків, хто мешкає не разом з дитиною, може приймати участь в її забезпеченні шляхом надання допомоги у грошовій чи матеріальній формі. Відповідно до рішення суду, сума коштів на

¹ Ханович Є.Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків щодо утримання дітей: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. С.9.

² Адамова О. С. Щодо питання про обов'язок батьків утримувати дитину. *Юридичний вісник*. 2019. №4. С. 211-212.

забезпечення дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі ¹.

Утримання дитини є рівноправним обов'язком як для матері, так і для батька, він є індивідуальним, не солідарним. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи ні (у випадку народження дитини під час фактичних шлюбних відносин), розірвано їх шлюб чи ні.

При варіанті позбавлення батьків їх батьківських прав, а також якщо дитина з'явилася у шлюбі, який в згодом визнано недійсним не звільняє від обов'язку утримання дитини ².

Забезпечення дитини по житті є суспільним, моральним та правовим обов'язком батьків, адже дитина в залежності від фізіологічних особливостей потребує більшої уваги батьків, та відповідальної реалізації батьками передбачених для них обов'язків. Тривалий час, суспільство дивлячись за виконанням батьківських обов'язків щодо утримання дитини, створювало деякі норми, яких мають дотримуватись батьки, певні засоби й маніпуляції щодо охорони прав дітей на утримання, засоби впливу на батьків, які неналежно виконують свої обов'язки ³.

В Україні ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей є правопорушенням, за яке передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність – залежно від ступеня порушення та наслідків.

Цивільно-правова відповідальність базується на положеннях ст. 180 СК України: батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Якщо один із батьків не надає добровільно утримання дитині, другий може звернутися до суду. Суд може стягнути аліменти у фіксованій сумі або у

¹ Конституція України: Науково-практичний коментар /Петришин О.В., Погорілко В.Ф., Притика Д.М., Рабінович П.М., Савенко М.Д., Святоцький О.Д., Сібільова Н.В., Селівон М.Ф., Семенов В.С. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. С.31.

² Зайцев О.В., Філіпенко В.Р. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: проблеми кваліфікації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 1. С.107.

³ Левківський Б. К. Утримання дитини за домовленістю: сучасні проблеми нормативного регулювання та правозастосовної практики. *Приватне право і підприємництво*. 2013. Вип. 12. С.56.

відсотках від доходу. Також можливе нарахування заборгованості, пеня (1% за кожен день прострочення) і звернення стягнення на майно.

Адміністративна відповідальність передбачена ст. 183-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП).

Несплата аліментів, що призвела до заборгованості за більше ніж 6 місяців, може тягнути: суспільно корисні роботи (до 240 годин); у разі ухилення від їх виконання – адміністративний арешт.

Також суд може обмежити боржника у: виїзді за кордон; керуванні транспортом; користуванні зброєю тощо.

Кримінальна відповідальність регламентується ст. 164 Кримінального кодексу України. Так, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей, що призвело до значної заборгованості, карається: громадськими роботами до 240 годин, або виправними роботами до 1 року, або обмеженням волі до 2 років.

Якщо діяння повторне або вчинене після адміністративного стягнення – карається позбавленням волі до 2 років.

Т. К. Яковлева зазначає, що суспільно небезпечне діяння, передбачене ст.164 КК України, полягає у злісному ухиленні від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісному ухиленні батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні¹.

Отже, вказують О. В. Зайцев та В. Р. Філіпенко, прослідковуємо наявність в цьому положенні два діяння.

Перше – злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), (надалі – злісне ухилення від сплати аліментів на дітей);

¹ Яковлева Т. К. Об'єктивні ознаки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 Кримінального кодексу України). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 378.

Друге – злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні (надалі – злісне ухилення від утримання дітей)¹.

Слід зауважити, що дане положення для законодавця становить збільшений інтерес, адже коли було прийнято Кримінальний кодекс України 2001 р. зміни до вказаної норми вносились 6 разів. Так, у 2010 р. до статті додали примітку, до прийняття якої злісність у зазначених діяннях виступала оціночним визначенням і визначалася в окремому індивідуальному випадку, що у подальшому сприяло проблемам у практичній реалізації норми. З веденням даної примітки проблеми у деякій мірі були виправлені. Згідно з приміткою, у чинній редакції, у ст. 164 КК України під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів. На сьогоднішній день за вчинення вказаних дій законодавцем посилено відповідальність².

Отже, право дитини на утримання – це не просто матеріальна допомога, а один із основних елементів права дитини на належний рівень життя, закріплений як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах (наприклад, Конвенції ООН про права дитини, ст. 27).

Право дитини на утримання – це гарантоване законом право кожної дитини отримувати матеріальне забезпечення від своїх батьків (або інших осіб, які її замінюють) для задоволення основних потреб: харчування, одягу, житла, освіти, лікування, розвитку тощо. В Україні це право визначено, зокрема, у Сімейному кодексі України (ст. ст. 180-199).

¹ Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Невиконання батьками обов'язку утримання неповнолітніх дітей: дискусійні аспекти кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 77(2). С. 150.

² Бабенко А. М. Кримінологічна характеристика та основні напрямки запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 15.

Термін «утримання дитини» означає забезпечення дитини всім необхідним для її життя, розвитку та виховання. Це обов'язок батьків (або інших осіб, які замінюють батьків) матеріально підтримувати дитину до досягнення нею повноліття. Якщо батьки проживають окремо, той із них, хто не живе з дитиною, зобов'язаний сплачувати аліменти – регулярні грошові виплати на утримання дитини.

Форми утримання визначаються за домовленістю між батьками (добровільно) або за рішенням суду (примусово – у вигляді аліментів).

В Україні ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей є правопорушенням, за яке передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність – залежно від ступеня порушення та наслідків.

1.2. Додаткові витрати на дитину як особливий вид утримання

Поняття «додаткові витрати на дитину» передбачене Сімейним кодексом України, і має важливе значення у справах про аліменти та участь батьків у матеріальному забезпеченні дитини. Так, ч. 1 ст.185 СК України зазначає – «Той із батьків, з ким проживає дитина, має право вимагати від іншого з батьків додаткових витрат на дитину, якщо вони викликані особливими обставинами, наприклад: розвитком здібностей дитини (спорт, музика, наука тощо), хворобою, каліцтвом дитини, потребою у лікуванні, догляді, оздоровленні тощо».

Отже, додаткові витрати – це не частина звичайних аліментів, а окремі кошти, що компенсують особливі або надзвичайні витрати, пов'язані з потребами дитини. Вони покликані забезпечити особливі інтереси або потреби дитини, які виходять за межі щоденного утримання (їжа, одяг, житло, навчання у школі тощо).

Прикладами додаткових витрат можуть бути:

- оплата дорогої медичної допомоги, ліків, операцій, реабілітації;
- витрати на розвиток здібностей: гуртки, спортивні секції, музичні школи, конкурси, змагання;

- витрати на оздоровлення: санаторій, лікувальний відпочинок, спеціальне харчування;

- разові великі витрати – наприклад, на купівлю інвалідного візка, слухового апарата, комп'ютера для навчання тощо.

Додаткові витрати є різновидом утримання, й в купі з аліментами, встановленими рішенням суду, аліментами відповідно до договору між батьками та іншими засобами утримання (одягом, харчами, речами матеріального світу тощо) їх необхідно прив'язувати до предмета злочину, передбаченого ст. 164 КК України¹.

Серед інших нагальних проблем, постає питання кваліфікації дій особи, яка ухилилася від сплати додаткових витрат. Так, ст. 185 СК України передбачений обов'язок батьків приймати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо). Ці витрати на дитину можливо виплатити завчасно або безпосередньо після їх настання разово, періодично або постійно. Відповідно до Постанови Пленуму ВС України «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів» від 15 травня 2006 р. № 3, п. 8 додаткові витрати на утримання дитини, викликані особливими обставинами, є фактично зазнаними або передбачуваними витратами, які необхідно визначати у твердій грошовій сумі. При одночасному розгляді вимог про стягнення аліментів і додаткових витрат їх має бути визначено у рішенні окремо².

Погоджуючись з твердженням С. М. Морозюк, права та обов'язки, що з'являються у зв'язку з рішенням суду про обов'язок батьків, пов'язаних із їх участю у додаткових витратах на дитину, не є аліментними. Ці витрати, пояснює автор, не додаткові кошти на утримання дитини, а інший вид її утримання. У

¹ Євтеєва Д.П. До питання про визначення предмета ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. № 3 (79). 2017. С. 58.

² Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 трав. 2006 р. № 3 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>.

випадку коли, аліменти мають на меті забезпечити якісні матеріальні умови життя дитини, то додаткові витрати не збільшують їх суму, а стягуються поряд із ними¹.

Відповідальність за ухилення батьків від сплати додаткових витрат на дітей передбачена цивільно-правова, тобто у межах Сімейного кодексу України (ст. 185). Ця норма встановлює, що якщо один із батьків ухиляється від сплати таких витрат: другий із батьків має право звернутися до суду; суд може стягнути кошти примусово (одноразово або періодично); у разі невиконання рішення суду може бути застосовано примусове стягнення через виконавчу службу, нарахування пені та обмеження у правах боржника (аналогічно до випадку зі сплатою аліментів).

Якщо ухилення є систематичним і значним, а заборгованість велика – це може стати підставою для: адміністративної або навіть кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України (як ухилення від сплати коштів на утримання дітей).

Злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, у проблемі визначення форми об'єктивної сторони, пропонується вирішити за допомогою, виокремлення додаткових витрат саме до предмета другої форми об'єктивної сторони даного злочину. Одночасно, у момент притягнення людини до кримінальної відповідальності, за вчинення правопорушення передбаченого ст. 164 КК України, за злісне ухилення від сплати додаткових витрат існують проблеми, які обґрунтовуються важливими умовами й можливий випадок виплати їх за один раз, періодично або постійно, враховуючи кожен конкретний випадок².

В залежності від вказаного, зазначає Т. К. Яковлева, проблема, що стосується злісності при несплаті додаткових витрат вочевидь може з'явитись,

¹ Морозюк С.М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст.ст. 164–169 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. С.8

² Там само. С.9.

коли вони постають як періодичні або постійні. У цій площині існує потреба розрішити можливі три практичні ситуації.

В першій ситуації існує проблема кваліфікації дій особи, яка, сплачуючи аліменти на дитину, систематично й наполегливо ухиляється від сплати призначених судом додаткових витрат на її утримання. У другій – слід кваліфікувати дії особи, яка сплачує додаткові витрати, проте відмовляється платити аліменти. У третій ситуації необхідно кваліфікувати дії особи, яка, будучи звільненою судом від сплати аліментів у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (відповідно до ст. 190 СК України), злісно ухиляється від сплати призначених судом додаткових витрат на дитину. В даній ситуації згідно з ч. 1 та 3 ст. 190 СК України укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) не звільняє того з батьків, хто проживає окремо, від обов'язку брати участь у додаткових витратах на дитину¹.

Т. К. Яковлева вважає, що при вирішенні всіх ситуацій необхідно використовувати правило: якщо особа виконує (або виконала у контексті третьої ситуації) хоча б один із обов'язків із утримання (тобто якщо вона сплачує або аліменти, або додаткові витрати), це унеможливорює її притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України, адже такі дії не можна визнавати злісним ухиленням².

Отже, додаткові витрати на дитину – це:

- кошти понад звичайні аліменти;
- спричинені особливими обставинами (хвороба, розвиток здібностей, лікування, оздоровлення);
- встановлюються судом за ст. 185 Сімейного кодексу України;
- розподіляються між батьками пропорційно їхнім можливостям.

¹ Яковлева Т. К. Об'єктивні ознаки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 Кримінального кодексу України). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 378.

² Там само. С. 378-379.

За ухилення батьків від сплати додаткових витрат на дітей настає цивільно-правова відповідальність відповідно до ст. 185 СК України. У разі ухилення суд може примусово стягнути кошти, а при тривалій несплаті – можливе притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Батька (батьків) можливо притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України за ухилення від сплати додаткових витрат при наявності комплексу вказаних нижче умов, а саме: особа, не приймає участі в забезпеченні дитини; вимога про стягнення аліментів до цієї особи не була подана (така ситуація передбачена у ст. 185 СК України); розмір участі цієї особи у додаткових витратах було визначено судом; такі витрати мають періодичний або постійний характер; судом будуть встановлені у діях особи ознаки злісності ухилення від їх сплати.

1.3. Права дітей, які позбавлені батьківського піклування, на утримання

Відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства», виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці.

Виховання дітей є головним моральним і правовим обов'язком батьків. І від того, як батьки виконують свої обов'язки, повною мірою залежить увесь процес розвитку дитини, а відповідно, і її формування, становлення як особистості¹.

Класичним прикладом юридичної відповідальності батьків за неналежне виконання обов'язків з виховання дітей є позбавлення їх батьківських прав.

¹ Лапчевська О. Застосування до батьків санкцій сімейно-правової відповідальності: теоретичний аспект. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 258.

Разом з тим, слід зазначити, що позбавлення батьківських прав може застосовуватись виключно на підставах та в порядку, визначених чинним законодавством.

Згідно зі ст. 9 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поводяться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Відповідно до ст. 164 СК України, мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- 3) жорстоко поводяться з дитиною;
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини ¹.

Варто зазначити, що позбавлення батьківських прав можливо виключно на підставі рішення суду.

Законодавством визначені не тільки підстави, а й наслідки позбавлення батьківських прав. Так, відповідно до ст. 166 СК України, особа, позбавлена батьківських прав:

¹ Слома В. Позбавлення батьківських прав за законодавством України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4. С. 79-80.

- 1) втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- 2) перестає бути законним представником дитини;
- 3) втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- 4) не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- 5) не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності (право на утримання від дитини, право на пенсію та відшкодування шкоди у разі втрати годувальника, право на спадкування);
- 6) втрачає інші права, засновані на спорідненості з дитиною.

Що ж стосується позбавлення батьківських прав, то, зважаючи на різноманітний характер батьківських прав та обов'язків, не всі обов'язки батьків припиняються у цьому випадку. Д. А. Терещенко указує, що з позбавленням батьківських прав усі особисті права та обов'язки дітей і батьків відпадають, а з майнових залишається лише один обов'язок батьків – надавати кошти на утримання дитини. Суб'єктом права вимоги залишається дитина; здійснювати це право можуть опікуни, інші особи, визначені законом, дитячий заклад, у якому дитина утримується. Таким чином, рішення суду позбавляє батьків щодо дитини всіх прав, але самого правовідношення не припиняє, бо зберігається аліментний обов'язок батьків¹.

Аналогічну позицію висловлює й Л.В. Красицька, що з позбавленням батьківських прав зберігається правовідношення з матеріального утримання батьками дітей. У дітей зберігається здатність до набуття прав, заснованих на факті споріднення з батьками (на отримання спадщини, пенсій та допомоги в разі смерті батьків). Позбавлення батьківських прав тягне припинення всіх особистих і майнових правовідносин, у яких батьки виступають правомочною, а в деяких і зобов'язаною стороною. Припиняються всі правовідносини з виховання і

¹ Терещенко Д. А. Механізми реалізації державної політики у сфері утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3. С. 996.

навчання дитини, визначення її місця проживання, з приводу представництва і захисту її інтересів, дання згоди на всиновлення дитини. Позбавлення батьківських прав не припиняє майнові правовідносини, у яких батьки виступають зобов'язаною стороною. Закон прямо передбачає збереження обов'язку з утримання дітей ¹.

За законодавством України при позбавленні батьківських прав за батьками зберігається декілька майнових обов'язків. Згідно з частиною 2 статті 166 СК України особа, позбавлена батьківських прав, не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини. Відповідно до статті 1183 ЦК України батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків. Пункт 33 глави 1 розділу III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5, передбачає, що на підставі рішення суду про позбавлення батьківських прав, що набрало чинності, в день надходження копії такого рішення до відділу державної реєстрації актів цивільного стану або в день його пред'явлення особою, зазначеною в рішенні суду, у графі «Для відміток» актового запису про народження зазначається: «Батьки (батько, мати) позбавлені батьківських прав на підставі рішення (назва суду), № справи, від». Учинений запис засвідчується підписом посадової особи і печаткою відділу державної реєстрації актів цивільного стану. У таких випадках відомості про батьків з актового запису не виключаються. Одночасно відповідні відомості вносяться до Державного реєстру актів цивільного стану громадян. Тому одному з батьків, якого позбавлено батьківських прав, свідоцтво про народження дитини повторно не видається ².

¹ Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Ліра-К, 2014. С.320.

² Красицька Л. В. Про припинення батьківських прав та обов'язків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 28.

Позбавлення батьківських прав тягне за собою припинення особистих немайнових батьківських прав та обов'язків щодо дитини, майнові ж обов'язки батьків, визначені законом, за особами, позбавленими батьківських прав, зберігаються, відомості про батьків з актового запису про народження дитини не виключаються. Стаття 168 СК України закріплює за батьками, позбавленими батьківських прав, право на звернення до суду із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдає шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи.

Сімейний Кодекс України визначає головним обов'язком держави утвердження і забезпечення основних прав і свобод людини та наголошує, що утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу.

На державному рівні визначена відповідна система щодо забезпечення майнових та житлових прав дітей, перш за все, Законом України «Про охорону дитинства». Це система державних та громадських заходів, направлених на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав.

На думку М. Батенчука, удосконалення організаційно-правового механізму державної політики забезпечення майнових прав дітей необхідно починати з рівня центральних органів державної влади. Особливо важливого значення тут набуває об'єктивна управлінська інформація. Через те необхідно удосконалити механізми моніторингу та оцінювання становища дітей, проводити ґрунтовний аналіз статистичної інформації щодо порушень майнових і житлових прав усіх категорій дітей; уповноважені особи вищих органів державної влади повинні приділяти значну увагу організаційним і кадровим питанням, забезпечувати реальне планування і здійснення запланованого ¹.

¹ Батенчук М. Організаційно-правовий механізм державної політики у сфері забезпечення майнових прав дітей. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць*. 2010. Випуск 24. С. 209.

Майнові права є найважливішою групою прав дитини, які регулюються нормами цивільного, сімейного, житлового законодавства та іншими підзаконними актами. До майнових прав дитини можна віднести право власності на рухоме і нерухоме майно, право дитини на утримання, право на отримання права власності на майно в майбутньому, інші майнові права. Право дитини на розпорядження своїми майновими правами змінюється у зв'язку зі зміною дієздатності, як правило при досягненні певного віку, якщо фізична особа досягла 16-тирічного віку та працює за трудовим договором або бажає займатись підприємницькою діяльністю, та у випадку, коли неповнолітня особа записана матір'ю або батьком дитини.

Згідно ч. 1 ст. 193 СК України влаштування дитини до закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу не припиняє стягнення аліментів на користь того з батьків, з ким до цього проживала дитина, якщо вони витрачаються за цільовим призначенням.

Якщо батьки не беруть участі в утриманні дитини, влаштованої до державного або комунального закладу охорони здоров'я, навчального або іншого закладу, аліменти на дитину можуть бути стягнуті з них на загальних підставах. За рішенням суду аліменти можуть перераховуватися на особистий рахунок дитини у відділенні Державного ощадного банку України. На особистий рахунок дитини перераховуються також державні пенсії, інші види допомоги та відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника.

Отже, можемо зробити наступні висновки.

Право дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання – це майнове право дитини, гарантоване Сімейним кодексом України (ст. 198), яке забезпечує отримання аліментів від батьків, навіть якщо останні були позбавлені батьківських прав.

Діти, які позбавлені батьківського піклування (тобто батьки померли, позбавлені батьківських прав, визнані безвісно відсутніми чи недієздатними, або не виконують свої обов'язки), не втрачають права на утримання від своїх батьків.

Суд стягує з таких батьків аліменти на користь осіб чи закладів, у яких перебуває дитина (опікуна, піклувальника, прийомної сім'ї, дитячого будинку тощо) – аліменти сплачуються на користь того, хто фактично виховує та утримує дитину, або на спеціальний рахунок дитини.

1.4. Право непрацездатних батьків на утримання

Право непрацездатних батьків на утримання полягає в тому, що повнолітні діти зобов'язані матеріально підтримувати своїх батьків, якщо ті є непрацездатними і потребують допомоги.

Питання догляду за батьками є надзвичайно важливим як з точки зору сімейного права, так і щодо соціальних та моральних норм сучасного суспільства. Українське законодавство, зокрема Сімейний кодекс України, встановлює юридичні основи обов'язків дорослих дітей щодо утримання непрацездатних батьків та догляду за ними. Проте практичне застосування цих норм часто викликає значні труднощі, зумовлені як правовими прогалинами, так і суспільними викликами. З одного боку, сучасні соціально-економічні умови, міграція населення, а також трансформація традиційних сімейних цінностей ускладнюють реалізацію цього обов'язку. З іншого боку, зростає потреба у вдосконаленні правового регулювання, що враховувало б як інтереси батьків, так і можливості дітей.¹

А.М. Кучук зазначає, що турбота про батьків є природним продовженням родинних відносин, що формуються на основі любові та вдячності. Вона випливає з глибокого усвідомлення тих жертв і зусиль, що їх батьки доклали для виховання своїх дітей. Чи піклується дитина, яка досягла повноліття, про своїх непрацездатних батьків, багато у чому визначається саме тим, як батьки виховали дитину. Коли діти допомагають своїм батькам з огляду на моральні переконання, вони роблять це з любові, а не зі страху перед покаранням. Це створює більш щирі та глибокі відносини, що ґрунтуються на взаєморозумінні

¹ Опацький Р. М. Правове регулювання утримання непрацездатних батьків в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С. 19-20.

та повазі. Моральний обов'язок є сильнішим мотиваційним фактором, оскільки він сприяє внутрішньому задоволенню та самоповазі.¹

Також варто зазначити, що моральний обов'язок піклуватися про батьків сприяє формуванню сильної родинної підтримки. Це зменшує залежність від державної допомоги і зміцнює родинні зв'язки. Врешті-решт, піклування про батьків, засноване на моральних засадах, є більш стійким.

Повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати своїх непрацездатних батьків, які потребують матеріальної допомоги (ст.202 СК України).

Непрацездатні батьки – це батьки, які через похилий вік або інвалідність не можуть працювати та забезпечувати себе матеріально. Наприклад, це особи, які досягли пенсійного віку, встановленого законом (наразі – 60 років, за наявності необхідного страхового стажу); визнані особами з інвалідністю (I, II або III групи), незалежно від віку.

Непрацездатні батьки мають право вимагати утримання від своїх повнолітніх працездатних дітей. Це утримання може полягати в наданні грошової або матеріальної допомоги (аліменти); забезпеченні необхідних життєвих потреб (харчування, лікування, догляд, житло тощо). Якщо діти добровільно не допомагають, суд може стягнути аліменти на користь непрацездатних батьків. Розмір допомоги визначається за домовленістю або встановлюється судом.

Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про непрацездатних батьків, на думку А.М. Кучука, не відповідає основним ознакам юридичного обов'язку.

По-перше, юридичний обов'язок має бути чітко визначеним у правових нормах, включно з конкретними діями або бездіяльністю, що вимагаються від суб'єкта права. Однак піклування про батьків охоплює широкий спектр дій, котрі важко формалізувати в межах закону. Це можуть бути фінансова підтримка, медична допомога та багато інших аспектів, що не піддаються однозначному правовому регулюванню.

¹ Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків в аспекті права та моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С.51-52.

По-друге, юридичний обов'язок супроводжується чіткими санкціями за його невиконання. Відсутність належної турботи про батьків важко піддається об'єктивній оцінці та санкціонуванню.

По-третє, юридичний обов'язок повинен бути універсальним і однаковим для всіх суб'єктів права. Відносини між дітьми та батьками є глибоко індивідуальними і залежать від безлічі факторів, у тому числі особистих стосунків, фінансових можливостей, стану здоров'я та інших обставин. Спроба уніфікації таких обов'язків у правових нормах не враховує цієї індивідуальності та може призвести до несправедливості.

По-четверте, покладання на особу розглядуваного обов'язку не відповідає процесу покладання юридичного обов'язку. Юридичний обов'язок передбачає чіткі критерії та умови, за яких він виникає і припиняється, включно з можливостями звільнення особи від такого обов'язку. Маємо на увазі, що юридичний обов'язок переважно є «відносним» (за аналогією з людськими правами): від нього можна «відмовитись». Наприклад, податкові зобов'язання передбачають зазвичай об'єкт оподаткування і базу оподаткування, тож суб'єкт, позбавляючись об'єкта оподаткування, «втрачає» обов'язок сплачувати відповідний податок. Не маючи нерухомого майна, особа не сплачує податок на відповідне майно; не купуючи акцизні товари, особа не сплачує акцизний збір тощо. У випадку обов'язку піклування про батьків ці критерії відсутні (є лише момент настання повноліття та смерть батьків), що робить цей обов'язок «абсолютним»: людина ніяк не може вплинути на цей обов'язок.

По-п'яте, якщо вести мову про взаємкореспондуючі обов'язки, то діти перебувають у нерівному становищі порівняно з батьками. Так, для батьків чітко визначено період існування обов'язку піклуватися про дітей – досягнення дитиною повноліття (18 років)¹.

¹ Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків в аспекті права та моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С.53.

Суд може звільнити дітей від обов'язку утримувати батьків, якщо: батьки були позбавлені батьківських прав; ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків; жорстоко поводитися з дітьми (ст. 204 СК України).

Отже, право непрацездатних батьків на утримання полягає в їхньому праві отримувати матеріальну допомогу (аліменти) від повнолітніх працездатних дітей, якщо вони є непрацездатними і потребують допомоги (ст. 202 СК України).

Обов'язок дітей, які досягли повноліття, піклуватися про непрацездатних батьків набуває абсолютного характеру, що не є властивим юридичному обов'язку. Безумовно, цей обов'язок має бути в соціумі, але питання в природі такого зобов'язання, що є радше моральним і ґрунтується на етичних принципах, внутрішніх переконаннях та суспільних традиціях.

РОЗДІЛ 2

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Судовий захист майнових прав дітей і батьків на утримання

Виходячи із загально-теоретичних положень, можемо сказати, що аліменти (від. лат. *alimentum* – харчування, утримання) – це утримання, яке у визначених законом або договором випадках надається одним членом сім'ї іншому, якщо останній не має власних коштів для існування¹.

Як зазначає О. О. Дерій, у юридичній літературі наголошується на необхідності розмежування таких понять, як «аліменти» й «утримання». Пропонується термін «аліменти» вживати до ситуацій, коли вже не існують як такі, нормальні сімейні відносини, а якщо зобов'язана за законом особа добровільно бере на себе зобов'язання, доцільно вживати термін «утримання»².

Ми погоджуємося з думкою таких учених, які вважають, що термін «аліменти» слід використовувати, коли мова йде лише про примусове виконання обов'язку. Коли обов'язок надавати допомогу іншим членам сім'ї виконується добровільно, мова йде про утримання.

Зі змісту СК України вбачається, що утримання одними членами сім'ї інших здійснюється двома шляхами – за домовленістю і примусово за рішенням суду. Виходячи з буквального змісту цих положень, можемо сказати, що поняття «аліменти» застосовується виключно до примусового способу виконання обов'язку утримання дитини чи нужденного непрацездатного батька (батьків).

Аналогічну думку підтверджує й С. Я. Фурса, яка, виходячи зі спільного аналізу ч. ч. 2 і 3 ст. 181 СК України, вважає аліментами «суму, що має

¹ Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова; за ред. В. Г. Гончаренка. К.: Либідь, 2004. С.7.

² Дерій О.О. Поняття аліментного зобов'язання. *Держава і право*. 2013. № 59. С. 285.

виплачувати той із батьків, який проживає окремо від дитини», а саме поняття аліменти пов'язує з рішенням суду ¹.

Ми погоджуємося з такою позицією, адже, як зазначала Л. В. Красицька, якщо аліменти на утримання дитини стягуються на підставі рішення суду, то відбувається трансформація зобов'язань із утримання в аліментні зобов'язання, в яких здійснюється захист не лише приватних (дитини, одного з батьків), а й публічних інтересів (забезпечення розвитку дитини й формування її як особистості, гідного члена суспільства) ².

Відтак під аліментами на утримання дитини доцільно розуміти забезпечення в грошовій чи натуральній формах, яке призначається і стягується за рішенням суду з одного з батьків на користь іншого з батьків на утримання дитини.

Із запропонованого визначення випливає, що поняття «аліменти» й «утримання» перебувають у стосунку підпорядкування. Адже обсяг поняття «аліменти» входить в обсяг поняття «утримання», однак не вичерпує його.

Таку ж думку підтримує й В. І. Труба, який указує, що більш узагальненими є визначення «утримання» адже, має у своїй будові взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який реалізується як у добровільному порядку так і вимушено чи у встановлених випадках коли виникнення права на утримання в когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. Тоді як «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідносяться з поняттям «утримання» як частина із цілим, оскільки відображають саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання ³.

¹ Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: [наук.-практ. посіб. з інформ. додатком на лазерному носії] : у 2кн. / [Л.Ю. Драгнєвич, О.С. Пульнева, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса та ін.]; за заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. Кн.1, 2005. С.265.

² Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03; Національна академія прокуратури України. К., 2015. С.156.

³ Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Серія «Правознавство»*. 2014. Т.19. Вип. 3(24). С.45.

З урахуванням зазначеного вище, вважаємо за можливе сформулювати визначення аліментних зобов'язань на утримання дитини/непрацездатних батьків, згідно з яким під цією категорією варто розуміти правовідношення, яке виникає на підставі рішенням суду, за якого одна сторона (аліментозобов'язаний) зобов'язується виплачувати/надавати на користь іншої сторони (аліментоуповноваженого) забезпечення в грошовій чи натуральній формі, цільове призначення якого – утримання дитини/непрацездатних батьків, а інша сторона (аліментозобов'язаний) має право вимагати виконання цього обов'язку.

В. І. Борисова та Л. В. Красицька, погоджуючись із думкою В. І. Труби, справедливо наголошують на тому, що відносини з виховання дітей, із взаємного утримання, які складаються між батьками й дітьми, а також у сфері спільного вирішення питань життя сім'ї, турботи про сім'ю опосередковуються правом і за своєю сутністю є сімейно-правовими. Суб'єктами таких відносин є виключно учасники сімейних правовідносин, а здійснення ними своїх прав і виконання ними своїх обов'язків не супроводжується майновим забезпеченням, їм не притаманна відплатність¹.

Цієї ж думки дотримується також І. В. Чеховська, яка вважає, що, оскільки суб'єктами аліментних правовідносин є їх учасники, відповідно, такі правовідносини потрібно вважати сімейними².

Ці обставини суттєво відрізняють аліментні зобов'язання від цивільних зобов'язань, а тому за своєю природою аліментне зобов'язання на утримання дитини має сімейно-правовий характер.

Характеризуючи аліментні зобов'язання на утримання дитини, варто зауважити, що загальні ознаки аліментних зобов'язань були виокремлені свого часу Л. В. Афанасьєвою³.

¹ Борисова В. І. Аліментні зобов'язання членів сім'ї в сімейному праві України: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 3. С. 39.

² Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації: [монографія]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. С.563.

³ Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: [монографія]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С.98.

Першочерговою ознакою, вказує Л.В. Афанасьєва, є підстава виникнення аліментних зобов'язань на утримання дитини. Адже аліментні зобов'язання на утримання дитини виникають виключно на підставі судового рішення, всі інші відносини між батьками та дітьми щодо матеріального забезпечення, виховання й утримання є виконанням батьківського обов'язку, що за своєю природою не може бути зараховано до аліментних зобов'язань.

Другою ознакою аліментних зобов'язань на утримання дитини є те, що право на призначення аліментних виплат виникає в сторін із моменту народження дитини і триває до моменту досягнення особою повноліття, незалежно від бажання учасників цього правовідношення, що свідчить про тривалий характер зобов'язання.

Третьою ознакою аліментних зобов'язань на утримання дитини є особливий суб'єктний склад. Зокрема, аліментне зобов'язання на утримання дитини пояснюється існуванням в такому аліменти-зобов'язаного та аліменти-уповноваженого. Останній має суб'єктивне право вимагати надання утримання, якому відповідає юридичний обов'язок аліменти-зобов'язаної особи.

Особливістю суб'єктного складу аліментних зобов'язань на утримання дитини є те, що коло суб'єктів обмежується кровною спорідненістю й сімейними зв'язками. Так, зазвичай аліментні зобов'язання виникають між батьками дитини.

Четвертою ознакою аліментних зобов'язань на утримання дитини, яка впливає з попередньої ознаки, є те, що цей вид зобов'язань належить до відносних, бо його суб'єктний склад завжди конкретизовано.

Оскільки, у цьому зобов'язанні на одній стороні зосереджено тільки права, а на іншій – тільки обов'язки, то його можна назвати одностороннім, що і є п'ятою ознакою цих зобов'язань.

Шостою ознакою аліментних зобов'язань на утримання дитини є особистісний характер, оскільки суб'єктами його можуть бути тільки особи, які

визначені нормативно-правовими актами, зв'язані певними сполучниками, що відповідають сімейним зв'язкам¹.

Аліментне зобов'язання не можуть виконувати інші особи, і як наслідок смерть або оголошення померлим аліменти-зобов'язаної чи аліменти-уповноваженої особи зумовлює припинення наявного аліментного зобов'язання. Факт переходу аліментного права чи обов'язку до спадкоємців неможливо вже за природою аліментного зобов'язання й тому заборонено законом в принципі.

З індивідуальності аліментних зобов'язань на утримання дитини впливає й така його ознака, як безоплатний характер, що й варто визначити як сьому ознаку цього виду зобов'язань².

Надання утримання не створює для особи, котра отримує аліменти, ніякого обов'язку щодо аліменти-зобов'язаної особи. Адже, основною метою аліментного зобов'язання на утримання дитини, є саме піклування та надання дітям матеріальної допомоги за кошти батьків.

Окрім того, ст. 180 СК України, передбачений обов'язок батьків утримувати дітей до моменту коли їм виповниться 18 років. Одночасно із зазначеним, в ст. 74 Закону України «Про виконавче провадження» встановлена відповідна процедура стягнення аліментів. А постановою Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб», визначаються види надходжень, які впливають на визначення розміру аліментів³.

За згодою між батьками і дітьми можна визначити способи за допомогою яких буде реалізовуватись обов'язок по утриманню. Так, наприклад, один з батьків, який мешкає не з дитиною, може приймати участь у її забезпеченні у грошовій та натуральній формах. Законом передбачено, зокрема, що відповідно до частини 3 ст. 181 СК України за рішенням суду кошти на утримання дитини

¹ Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: [монографія]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. С.57.

² Там само. С.59-60.

³ Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 90.

(аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Підґрунттям для одержання та надіслання аліментів за власним волевиявленням є наявність письмового звернення одного із батьків яке, подається за місцем роботи, місцем виплати пенсії, стипендії, у розмірі та на термін, які зазначені у зверненні.

На умовах такого звернення одного з батьків аліменти відраховуються не пізніше триденного строку від дня, встановленого для виплати заробітної плати, пенсії, стипендії.

Аліменти можуть відраховуватись і тоді, коли загальна сума, яка підлягає відрахуванню на підставі заяви та виконавчих документів, перевищує половину заробітної плати, пенсії, стипендії, а також якщо з нього вже стягуються аліменти на іншу дитину.

У випадку, коли людина за власної волі сплачує аліменти, вона у зручний для неї час може збільшити розмір або зупинити виплачувати аліменти, попередивши про цей факт у вигляді письмової заяви, яка подається до відділу бухгалтерії за місцем роботи, яка повинна в той же час повідомити стягувача аліментів про існування вказаної заяви¹.

Але, факт самотійного вияву виплати аліментів не звільняє від права стягувача в будь-який час звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів.

Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом одержувача аліментів.

Статтею 182 СК України зазначено обставини, які враховуються судом при визначенні розміру аліментів, а саме: стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина; наявність на праві власності, володіння та/або користування у

¹ Порядок, розмір стягнення аліментів на утримання дитини та доходи, які враховуються (не враховуються) при визначенні розміру аліментів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 48.

платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав; доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів; інші обставини, що мають істотне значення.

Відповідно до п. 2 ст. 182 СК України розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини.

Так, мінімальний гарантований розмір аліментів на одну дитину не може бути меншим, ніж 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Мінімальний рекомендований розмір аліментів на одну дитину становить розмір прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку і може бути присуджений судом у разі достатності заробітку (доходу) платника аліментів.

Суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати. У випадку, стягнення аліментів на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття¹.

Якщо після досягнення повноліття найстаршою дитиною ні один з батьків не звернувся до суду з позовом про визначення розміру аліментів на інших дітей, аліменти стягуються за вирахуванням тієї рівної частки, що припадала на дитину, яка досягла повноліття.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що конкретна частка заробітку (доходу) матері, батька (платника аліментів), яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом в окремих, індивідуальних випадках.

¹ Роз'яснення з приводу зміни порядку та умов стягнення аліментів на утримання дітей. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file_83.pdf

За рішенням суду одній дитині будуть виплачуватись аліменти у будь-якій частці від заробітку (доходу) з урахуванням умов, визначених статтею 182 СК України. Відповідно до зазначених положень, на сьогоднішній день, предметом доказування у справі про стягнення аліментів є розмір частки, вимогу про стягнення якого ставить позивач.

У випадку, коли платник аліментів не має постійного доходу, одну частку отримують в натурі, та при існуванні інших умов, що будуть вважатись важливими, суд за заявою платника або одержувача може визначити розмір аліментів у твердій грошовій сумі. Розмір аліментів, визначений судом у твердій грошовій сумі, підлягає індексації відповідно до чинного законодавства.

За умови, що розмір аліментів, встановлений судом в твердій грошовій сумі, менше мінімального розміру, передбаченого частиною другою статті 182 СК України, то дитині призначається відповідно до закону державна допомога в розмірі різниці між визначеним розміром аліментів і 50 відсотками прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Утримання аліментів з працівників провадиться з усіх видів заробітку і додаткової винагороди як за основною роботою, так і за роботою за сумісництвом.

Зазначимо вказані джерела заробітку з яких здійснюється утримання аліментів, зокрема з: основної заробітної плати за посадовим окладом, тарифною ставкою, відрядними розцінками тощо; всіх видів доплат і надбавок до заробітної плати; грошових і натуральних премій; оплати за надурочну роботу, за роботу в святкові, неробочі та вихідні дні; заробітної плати, що залишається під час відпустки, а також з одержуваної при звільненні компенсації за невикористану протягом кількох років відпустку; заробітної плати, що зберігається під час здійснення державних і громадських обов'язків, та в інших випадках збереження середньої заробітної плати; винагороди за загальні річні підсумки роботи підприємств та організацій; винагороди, що виплачується штатним літературним працівникам газет, журналів, агентств друку, радіо, телебачення із фонду літературного гонорару, а також нештатним літературним працівникам, що

підлягають державному соціальному страхуванню; одноразової винагороди (відсоткових надбавок) за вислугу років; допомоги по державному соціальному страхуванню, а також з допомоги по тимчасовій непрацездатності, що встановлені в колективних сільськогосподарських підприємствах; доплат до допомоги по державному соціальному страхуванню, виплачуваних за рахунок підприємств, установ, організацій; сум, виплачуваних для відшкодування збитків у зв'язку з втратою працездатності внаслідок каліцтва або іншого пошкодження здоров'я, за винятком сум для відшкодування витрат на догляд за ними, на додаткове харчування, санаторно-курортне лікування (включаючи оплату проїзду) і протезування потерпілих; допомоги по безробіттю; одержуваної пенсії, за винятком надбавок до пенсії, що виплачуються інвалідам першої групи на догляд за ними; державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства, призначеної відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; стипендій, виплачуваних студентам під час навчання у вищих навчальних закладах, учням професійних навчально-виховних закладів та слухачам навчальних закладів підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів; доходів від підприємницької діяльності, селянських (фермерських) господарств, кооперативів, об'єднань громадян, а також доходів, що припадають на частку платника аліментів від присадибної ділянки або підсобного господарства; усіх видів заробітку, одержуваного адвокатами за роботу в юридичних консультаціях; плати, отриманої за передачу в оренду земельної ділянки або земельної частки (паю); та з інших видів заробітку¹.

З позаштатних лекторів - з оплати, одержуваної за читання лекцій.

З членів кооперативів, спільних підприємств утримання аліментів провадиться з усіх видів заробітку, одержуваного за роботу в кооперативі чи спільному підприємстві (у тому числі із заробітку у валюті).

¹ Епрікян А. А. Аліменти, як один із засобів забезпечення права дитини на утримання. *Правова держава*. 2015. № 20. С. 95.

З фермерів та осіб, які працюють у сільському господарстві за сімейним підрядом, утримання аліментів провадиться після реалізації продукції з власного господарства в кінці року.

З осіб, що відбувають покарання на виправних роботах, аліменти утримуються із загальної суми заробітку без врахування утримань, передбачених вироком або постановою суду. До всієї заробітної суми, з якої відраховуються аліменти з осіб, що відбувають покарання в установах виконання покарання, а також з осіб, що перебувають у наркологічних відділеннях психіатричних диспансерів, лікарень та на підприємствах, включається та частина суми, що стягується для покриття витрат на утримання цих осіб у вказаній установі.

З військовослужбовців Збройних Сил України та інших військ, осіб рядового і начальницького складу органів і підрозділів внутрішніх справ утримання аліментів провадиться з усіх видів грошового забезпечення, що надається щомісячно (оклад за штатною посадою, оклад за військове або спеціальне звання, відсоткова надбавка за вислугу років, вчене звання і науковий ступінь, кваліфікацію та умови служби).

Особи, які працюють в установах України за кордоном, виплачують аліменти на користь осіб, які проживають в Україні, з подвійного заробітку з установленими надбавками, одержуваного в Україні у національній валюті.

З осіб, які працюють за контрактами в іноземних компаніях і одержують заробітну плату тільки за межами держави, аліменти утримуються із 100 відсотків заробітної плати, яку платник аліментів одержував до укладення контракту, або виходячи із його заробітної плати за останній місяць роботи на момент від'їзду, або з п'ятикратного розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян на час проведення розрахунків.

Аліменти з осіб, що одержують заробітну плату як у гривнях, так і у валюті на підприємствах, в установах, організаціях, розташованих на території країни, утримуються бухгалтеріями (розрахунковими відділами) за місцем роботи у розмірах, встановлених рішеннями судів, як із гривень, так і з валюти.

Утримання аліментів провадиться з суми заробітку (доходу), що належить особі, яка сплачує аліменти, після утримання з цього заробітку (доходу) податків¹.

Доставка стягувачу грошових переказів утриманих аліментів через відділення зв'язку провадиться за рахунок платника аліментів.

У судовому порядку стягнення аліментів на дітей може бути здійснюватися на основі судового наказу та рішення суду за позовним провадженням.

Наказне провадження є спрощеним видом провадження щодо стягнення за вимогами, які мають, очевидно, достовірний характер. Його ще називають непроTOCOLьним провадженням, оскільки процес провадження не фіксується в протоколі чи іншому процесуальному документі, наприклад, у журналі судового засідання².

Вирішення справи в порядку наказного провадження здійснюється у формі видачі судового наказу, який є особливою формою судового рішення про стягнення з боржника грошових коштів за заявою особи, якій належить право такої вимоги. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку, встановленому законом (ст. 95 ЦПК України).

Для видачі судового наказу до суду подається заява, яка згідно зі ст. 163 ЦПК України повинна бути оформлена в письмовій формі. Заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими ЦПК України.

Необхідно відмітити, що відповідно до ст. 18 СК України кожен учасник сімейних відносин, якому виповнилося 14 років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Отже, дитину, якій виповнилося 14 років, можна вважати такою, що наділена цивільною процесуальною дієздатністю, тобто, має право подати заяву до суду про видачу

¹ Петrenchенко С. А. Аліменти на дитину в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип.31(2). С. 16.

² Череватенко І. М. Порядок перегляду справ наказного провадження щодо вимоги про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей). *Право України*. 2022. № 10. С. 109.

судового наказу про присудження аліментів, якщо сума аліментів дорівнює 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залученням інших зацікавлених осіб.

В порядку позовного провадження до суду подається позовна заява про стягнення аліментів, типово вона може бути у зв'язку із проханням розірвати шлюб і визначити місце проживання дитини. Позовна заява має містити: інформація про місце проживання (перебування) відповідача (особи, з якої належить стягувати аліменти). Але, якщо така інформація не відома. Суд може винести відповідну ухвалу про оголошення відповідача в розшук. У випадку задоволення позову аліменти присуджуються з дня подання позовної заяви. Але, судом може бути встановлене негайне виконання рішення, якщо стягнення проводиться в межах суми платежу за один місяць.

Зазвичай, суд визначає розмір аліментів на одну дитину шляхом визначення % частки від отримуваного одним із батьків доходу, а на двох і більше дітей – половина. З урахуванням різниці в отримуваних батьками доходах в Україні судам варто встановлювати, який розмір реальних коштів припадатиме на одну дитину. Якщо розмір аліментів, що припадатиме на одну дитину, менший за прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, то до участі у справі мають залучатися дід і баба дитини, на яких також може бути покладений обов'язок з утримання дитини. Якщо ж під час установа судом аліментів у розмірі % частки від отримуваного одним із батьків доходу буде з'ясовано, що такий розмір значно перевищує прожитковий мінімум для дитини відповідного віку, має йтися про стягнення коштів на утримання дитини, її розвиток і матеріальне забезпечення в майбутньому. Підругнятам зазначеного, виступають аргументи про те, що діти не мають жити за мінімальними стандартами, якщо батьки здатні надавати більше коштів для їх утримання. Але зобов'язаному сплачувати аліменти одному із батьків потрібно пояснити його/її право на контроль за використанням коштів на утримання і розвиток дитини, включаючи

обов'язок невитрачені протягом місяця кошти класти на банківський рахунок дитини¹.

Не менш важливим є процедура виплати аліментів у разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги. За таких обставин, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203 «Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги» передбачає, що у разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про подання правової допомоги, він повинен сплатити аліментні зобов'язання з утримання дитини (дітей) до досягнення дитиною 18 років, які затверджуються у визначеному порядку угодою між цією особою та одним із батьків, з яким залишається дитина (діти), або її опікуном, піклувальником (далі - одержувач аліментів), або договором про припинення права на аліменти для дитини (дітей) у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Якщо аліментні зобов'язання не були виконані особою, що виїжджає, стягнення аліментів провадиться за рішенням суду.

Стягнення аліментів за кордоном, як зазначає у своєму дослідженні Ю.Черняк, нині значно спростилося завдяки наявній міжнародно-правовій договірній базі. За її словами, реалізація в реаліях міжнародної практики по зазначено питанню здійснюється у вигляді, що існує право на утримання не зникає само по собі, тобто за таким умов, як, наприклад, зміна місця проживання чи громадянства одного з суб'єктів аліментних правовідносин, адже, за вказаними аргументами, впливає, що право на отримання аліментів може бути здійснено або через пред'явлення позову в країні, в якій проживає відповідач,

¹ Дерій О.О. Аліментні зобов'язання у цивілістичному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2014. С.10.

або шляхом виконання у цій країні рішення, ухваленого за місцем проживання позивача ¹.

У практичних моментах, існують ситуації, коли людина не працевлаштована, не має речей, які можуть бути об'єктом стягнення, та не виїжджає за кордон. У такому разі, у випадку наявності боргу по сплаті аліментів в розмірі, що за сукупністю становить більшу суму відповідних платежів за півроку, за що встановлене кримінальне покарання.

Особа, на користь якої присуджено аліменти на дитину, може самостійно подати судовий наказ/заяву з виконавчим листом про відрахування аліментів із заробітної плати, пенсії, стипендії або іншого доходу платника аліментів безпосередньо за місцем таких виплат платникові аліментів.

Підлягають примусовому виконанню рішення на підставі таких виконавчих документів: виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, ухвал, постанов судів у цивільних справах.

Примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби (державних виконавців) та у передбачених Законом № 2037 випадках на приватних виконавців, правовий статус та організація діяльності яких установлюються Законом України від 02.06.16 р. № 1403 «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». У ст. 12 передбачено, що виконавчий документ про стягнення періодичних платежів у справах про стягнення аліментів може бути пред'явлено до виконання протягом усього періоду, на який присуджені платежі.

Згідно з п. 4 ст. 194 СК України заборгованість за аліментами стягується незалежно від того, чи досягла дитина 18 років, чи ні, а за умови, яка визначена в 199 СК України, - до досягнення нею двадцяти трьох років.

Якщо за виконавчим листом, пред'явленим до виконання, аліменти не стягуються у зв'язку з розшуком платника аліментів або у зв'язку з його

¹ Черняк Ю. Умови визнання і виконання іноземних судових рішень про стягнення елементів (в аспекті міжнародних договорів України. *Право України*. 2010. № 4. С. 296.

перебуванням за кордоном, вони повинні бути сплачені за весь минулий час (частина друга ст. 194 СК України). Це регламентовано типовими положеннями щодо стягнення заборгованості за аліментами ¹.

Утримання непрацездатних батьків дітьми є певною моральною компенсацією за опіку і турботу, які раніше надавалися дитині. Родинні стосунки, що утворюються в родині між батьками й дітьми, розуміють за собою взаємодопомогу, вільність дій та взаємовиручки між один одним. Адже, в іншому варіанті, держава встановлює обов'язок для працездатних повнолітніх дітей піклуватися про своїх батьків, й забезпечувати їх всім необхідним батькам, які потребують допомоги й є непрацездатними.

Підґрунтям для появи зобов'язань по утриманню повнолітніми працездатними дітьми своїх батьків виступають: родинні зв'язки між батьками і дітьми; досягнення 18 років і працездатність дітей. Дитина, яка не досягла 18 років, але працює та допомагає батькам, здійснює не правовий, а моральний обов'язок – такими діями здійснює не аліментні зобов'язання, а утримання батьків; непрацездатність і факт нужденності батьків. У випадку, коли батьки отримують пенсійні виплати, звільнити дітей від аліментних зобов'язань можливо лише, коли суму пенсії можна вважати достатньою, для того, щоб батьки не вважались нужденними ².

Аліментний обов'язок дітей щодо своїх батьків відноситься до зобов'язань першої черги і реалізується за тими ж принципами, що і відповідний обов'язок батьків щодо повнолітньої непрацездатної дитини. Що стосується безпосередньо проблем виконання даного обов'язку, то як правило особливо складним є така ситуація, коли спір стосовно надання утримання виникає між непрацездатними батьками та непрацездатними повнолітніми дочкою, сином, оскільки СК України зобов'язує як батьків утримувати непрацездатних повнолітніх дітей (ст. 198 СК України), так і дітей утримувати непрацездатних батьків (ст. 202 СК України).

¹ Про затвердження Порядку розшуку боржника - фізичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 27 серпня 2008 р. № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078-08#Text>

² Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків в аспекті права та моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С.55.

За умови, що дві сторони у спорі є непрацездатними, вирішальним є факт саме нагальної потреби в такій матеріальній допомозі. Так, зокрема, якщо обидві сторони потребують матеріальної допомоги, необхідно враховувати, що обов'язок батьків по утриманню повнолітніх дочки, сина виникає за умови їх здатності надавати матеріальну допомогу дітям. В той час як для обов'язку повнолітніх дочки, сина така умова не важлива ¹.

Необхідність у матеріальній допомозі виникає у випадках, коли батьки є непрацездатними, наприклад, у випадку із фактом не нарахування пенсій (або низького розміру) чи інших джерел існування. Нужденність аргументується наявністю в особи коштів в розмірі нижче прожиткового мінімуму.

У результаті порівняння доходів батьків та прожиткового мінімуму, судом в кожному індивідуальному випадку визначається наявність потреби матеріальної допомоги батькам.

Зокрема, судом може бути визнано батьків, такими, що потребують матеріальної допомоги, як у випадку повної відсутності засобів для нормального існування, так і нестача необхідних засобів зокрема.

За наявності перерахованих умов, виникає обов'язок по утриманню дітьми своїх батьків, який реалізується у забезпеченні їм достатньої матеріальної допомоги. Зазначені обставини потребують доказуванню в судовому засіданні. Позов про стягнення аліментів може бути пред'явлений: до одного з дітей; до кількох дітей; до всіх дітей разом.

Обов'язок опікуватися батьками може бути покладено не лише на повнолітніх дітей, а й на малолітніх або неповнолітніх дітей. Вказаний обов'язок є самостійним і винятковим, але не дивлячись на це, способи покладення обов'язку чітко обмежені нормативно-правовими актами.

Так, за ст. 206 СК України у чітко передбачених прикладах, за умови що мати, батько є тяжко хворими, інвалідами (тяжка хвороба одного з батьків, на відміну від інвалідності, сама по собі не означає, що він є непрацездатним), а

¹ Опацький Р. М. Правове регулювання утримання непрацездатних батьків в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С. 22.

дитина (тобто особа, яка не досягла 18 років) має належний дохід (заробіток), суд може винести рішення про стягнення з особи одноразово або протягом певного терміну грошових сум для забезпечення витрат, які виникають у зв'язку із лікуванням та доглядом за ними.

Аналізуючи главу 17 СК України, можна зробити висновок про те, що суд має право витребувати з дитини кошти на лікування та для піклування за батьками, але лише якщо вони є непрацездатними.

Грошові суми, які виплачуються дитиною, призначені лише для покриття витрат, які направлені на піклування за батьками та здійснення їх лікування.

У випадку набуття, надання фізичною особою повної цивільної дієздатності (батьками) до досягнення 18 років дітьми, тоді у батьків не виникає можливості потребувати утримання їх в якості непрацездатних неповнолітніми дітьми щодо себе навіть серед суд.

Як ми розуміємо, обов'язки батьків і дітей є взаємозобов'язані, тому не менш особливим в такому випадку є фактичні відносини між ними. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 202 СК України, якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав і ці права не були поновлені, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина, щодо яких вони були позбавлені батьківських прав, не виникає. За таких обставин суд жодним чином не може зобов'язати дітей здійснювати виплату аліментів та брати участь у додаткових витратах на батьків.

За інших умов, якщо батько, мати не позбавлялися батьківських прав, повнолітні діти можуть бути звільнені судом від обов'язку їх утримувати, якщо буде встановлено, що мати чи батько ухилялися від виконання своїх батьківських обов'язків. Отже, за вказаними обставинами впливає можливість для дітей не виплачувати аліменти для чого потрібен встановлений за рішенням суду факт ухилення батьків від виконання своїх батьківських обов'язків. Але, закріплено, що у деяких випадках, за рішенням суду діти мають сплачувати аліменти, але не більше ніж три роки. Чітко встановленого списку випадків не прописано, тому особливість конкретного випадку залишається на розсуд суду.

Зокрема, Пленум ВС України у п. 16 постанови «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» від 30 березня 2007 р. № 3 роз'яснив, що ухилення батьків від виконання своїх обов'язків має місце, коли вони не піклуються про фізичний і духовний розвиток дитини, її навчання, підготовку до самостійного життя, зокрема: не забезпечують необхідного харчування, медичного догляду, лікування дитини, що негативно впливає на її фізичний розвиток як складову виховання; не спілкуються з дитиною в обсязі, необхідному для її нормального самоусвідомлення; не надають дитині доступу до культурних та інших духовних цінностей; не сприяють засвоєнню нею загальновизнаних норм моралі; не виявляють інтересу до її внутрішнього світу; не створюють умов для отримання нею освіти. Водночас зазначені чинники, як кожен окремо, так і в сукупності, можна розцінювати як ухилення від виховання дитини лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками. Враховуючи вище вказане, можна припустити, що суд, навряд чи звільнить повнолітню дитину від обов'язку утримувати батька або матір, якщо визнає, що така особа у минулому не виконувала своїх батьківських обов'язків унаслідок душевної хвороби, недоумства чи іншого тяжкого захворювання (звісно, крім хронічного алкоголізму чи наркоманії) або з інших не залежних від неї причин.

Інколи батькам неправильно спадає на думку, що сама вже сплата аліментів на дитину й постає як сприяння піклуванню та навчання для дорослого життя дитини. Звертаючись до судової практики, можемо прослідкувати, наприклад, у рішенні Колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Волинської області від 4 грудня 2006 р. визначено, що факт проходження батьком військової служби за контрактом не звільняє його від обов'язку брати участь у вихованні малолітнього сина, який залишився проживати з матір'ю і не може вважатись поважною причиною невиконання ним цього батьківського обов'язку, оскільки наведена обставина не перешкоджала йому (за наявності щирого бажання) приїжджати до сина і зустрічатись з ним,

створюючи здорову атмосферу для зустрічей. Обов'язок із виховання дитини вимагає від батька, який проживає окремо від неї, влаштовувати своє особисте життя так, щоб забезпечувати виконання зазначеного обов'язку. Наведені обставини справи вказують на те, що відповідач не турбувався про належне виховання дитини, не піклувався про неї, хоча мав таку можливість. Фактично відповідач лише задовольнявся частковим надісланням поштовими переказами стягнутих у примусовому порядку аліментів, що є самотійним обов'язком батька згідно зі ст. 180 СК України. У зв'язку із цим у названому рішенні зазначено, що надання вказаного утримання не може свідчити про участь батька у вихованні неповнолітньої дитини, позаяк суть обов'язку батька щодо виховання дитини не зводиться до матеріального утримання дитини, а полягає у її духовному вихованні, формуванні у ній особистості, підготовці дитини до самотійного життя у дорослому віці.

Варто звернути увагу, що інколи виникають ситуації, коли непрацездатні батьки знаходяться в будинках інвалідів, будинках для осіб похилого віку, закладах охорони здоров'я й інших закладах. Відповідно до глави 17 СК України не визначено, як це впливає на існуючий обов'язок дітей, які досягли 18 років на утримання батьків. Знаходження батьків у будинках інвалідів, будинках для осіб похилого віку, закладах охорони здоров'я й інших закладах не можна вважати фактом який вказує на те, що батьки за таких умов, вже не потребують грошової допомоги. Лише судом встановлюється факт припинення у отриманні грошової допомоги¹. Таким чином, можна сказати, що обов'язок дітей які досягли 18 років не перестає діяти навіть тоді, коли батьки знаходяться у вище вказаних закладах.

Можливо зробити певні висновки.

Поняття «аліменти» застосовується виключно до примусового способу виконання обов'язку утримання дитини чи нужденного непрацездатного батька (батьків).

¹ Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: Науково-практичний посібник.: У 2 кн. / Драгнєва Л. Ю., Пульнєва О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. / За заг ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. М., 2005. С.643.

Поняття «аліменти» й «утримання» перебувають у стосунку підпорядкування – обсяг поняття «аліменти» входить в обсяг поняття «утримання», однак не вичерпує його.

Аліментні зобов'язання на утримання дитини/непрацездатних батьків - правовідношення, яке виникає на підставі рішенням суду, за якого одна сторона (аліментозобов'язаний) зобов'язується виплачувати/надавати на користь іншої сторони (аліментоуповноваженого) забезпечення в грошовій чи натуральній формі, цільове призначення якого – утримання дитини/непрацездатних батьків, а інша сторона (аліментозобов'язаний) має право вимагати виконання цього обов'язку.

Факт самостійної виплати аліментів не звільняє від права стягувача в будь-який час звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів.

У судовому порядку стягнення аліментів на дітей може бути здійснюватися на основі судового наказу та рішення суду за позовним провадженням.

Аліментний обов'язок дітей щодо своїх батьків відноситься до зобов'язань першої черги і реалізується за тими ж принципами, що і відповідний обов'язок батьків щодо повнолітньої непрацездатної дитини. Необхідність у матеріальній допомозі виникає у випадках, коли батьки є непрацездатними, наприклад, у випадку із фактом не нарахування пенсій (або низького розміру) чи інших джерел існування. Нужденність аргументується наявністю в особи коштів в розмірі нижче прожиткового мінімуму.

2.2. Захист прав дітей та батьків на утримання в нотаріальному порядку

У Сімейному кодексі України закріплене право батьків визначити попередньо розмір та терміни виплати, заключити договір про сплату аліментів на дитину.

Відповідно до ст. 181 СК України сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю сторін. Законодавець має на увазі, що батьки дитини мають право скласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому

буде визначено розмір та строки їх виплати. За своєю правовою природою даний договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки внаслідок його укладення і виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства, а саме надання батьками утримання дитині. В сучасних умовах з метою уникнення судових спорів українці все частіше звертаються саме до договірного врегулювання порядку виплати аліментів на дітей.

У відповідності до вимог чинного сімейного законодавства України існує два порядки сплати аліментів: примусовий (за рішенням суду або за судовим наказом) та добровільний (за договором укладеним між батьками).

Згідно сімейного законодавства такими договорами можуть бути: договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України); договір про участь у додаткових витратах на утримання дитини (ст. 185 та 189 СК України); договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України); договір про утримання батьками повнолітньої дочки (сина) (ст. 201 СК України); відповідні положення про утримання дітей можуть бути включені у шлюбний договір (ч. 2 ст. 93 СК України)¹.

Укладаючи договір про утримання дитини (аліментний договір) чи інший сімейний договір з включеними зобов'язаннями щодо виплати аліментів, батьки, передусім, свідчать про намір добровільного виконання аліментного зобов'язання одним із них (батьків). Також такий договір надає можливість батькам самотійно вирішити питання утримання дитини з боку того із батьків, хто проживає окремо без втручання суду.

Законодавство України не закріплює чітких вимог щодо укладення такого договору, лише вказано, що він укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Тому при його укладанні мають бути дотримані загальні вимоги, що встановлені ст. 203 ЦК України.

¹ Михальнюк О. В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С.115.

Відповідно до ст. 189 СК України та п. 4. 15 Наказу Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України»¹ умови договору про сплату аліментів на дитину мають визначати розмір, строки, а також порядок виплати та підстави цільового використання аліментів і не можуть порушувати права дитини, які встановлені Сімейним кодексом України.

Згідно з п.4.16 глави 5 Наказу Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року №296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» встановлюється, що при реєстрації договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст пункту 2 статті 189 СК України з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконання одним із батьків свого обов'язку за договором.

Таким чином, саме нормами сімейного законодавства встановлюється порядок укладення договору про сплату аліментів на дитину та зазначаються правові наслідки у разі невиконання такого договору.

Виходячи зі змісту ст. 189 СК України, сторонами договору про сплату аліментів виступають батьки дитини. Вони мають право скласти такий договір як у період їх перебування у шлюбі, так і після його розірвання. Даний договір може бути укладений також між батьками, які не перебувають у шлюбі, якщо ці особи зареєстровані як батьки дитини².

Зазначений договір нотаріально посвідчується й фіксується в письмовій формі. У випадку недотримання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса (ст. 189 СК України).

Нотаріальне посвідчення даного договору необхідне, оскільки цей договір є довготривалим і стосується надзвичайно важливих інтересів сторін,

¹ Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

² Ахмач Г. Аліментний договір та правові гарантії його виконання. *Сучасний вимір держави та права: збірник наукових праць* / ред.: В. І. Терент'єв, О. В. Козаченко. Миколаїв: Видавництво «ІЛПОН», 2008. С. 176-177.

насамперед, малолітніх та неповнолітніх дітей. Таке посвідчення може здійснюватися як державним, так і приватним нотаріусом у встановленому законом порядку. За умови належного нотаріального посвідчення договору, у випадку невиконання батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса. Натомість недотримання нотаріальної форми тягне за собою визнання такого договору недійсним.

Щодо питання змісту договору про сплату аліментів на дитину, то законодавством він чітко не регламентований. Як і в будь-якому договорі, в ньому містяться істотні та звичайні умови. Також можуть мати місце випадкові умови, що не стосуються безпосередньо предмету даного договору.

За цим Договором, зазначає О.В. Михальнюк, сторони можуть: встановити розмір, строки та порядок сплати аліментів на утримання неповнолітньої дитини; визначити грошове утримання (аліменти) на користь дитини в твердій грошовій сумі або у відсотках від заробітку того з батьків, хто проживає окремо; визначити утримання у натуральній формі, шляхом забезпечення дитини продуктами харчування; оплати комунальних послуг та квартирної плати за місцем постійного проживання дитини; гуртків, додаткових занять, необхідних для зміцнення здоров'я, а також забезпечення її здібностей; оплати послуг няні/гувернантки; послуг водія тощо¹.

Виходячи із загальних засад цивільного законодавства, договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Тому якщо звичайні умови прямо не передбачені у договорі, то ця обставина не вказує на те, що даний договір є неукладеним. Як вказує проведений аналіз, аналогічний підхід характерний і для визначення змісту договору про сплату аліментів на дитину та наслідків його недотримання (майнова відповідальність за несвоєчасну виплату аліментів, вона може застосовуватись у формі неустойки (пені або штрафу)).

¹ Михальнюк О. В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С.116-117.

В договорі про сплату аліментів на дитину сторони зобов'язані визначити спосіб, у якому будуть сплачуватись аліменти, це може бути частка від заробітної плати, чітко визначена тверда грошова сума або передача майна як у користування, так і у власність.

Сімейним кодексом України передбачена можливість домовленості між батьками про надання утримання в грошовій і (або) натуральній формі (ч.2 ст. 181 СК України). Як зазначають В.П. Маковій та С.В. Медведенко, форма виконання батьками обов'язку утримувати дитину залежить від його правового оформлення – за домовленістю чи згідно з рішенням суду. У першому випадку форма може бути як натуральна, так і грошова, а другому – лише грошова. Таким чином, якщо виникне спір щодо виконання батьками наведеного обов'язку і він буде вирішений у позасудовий спосіб, що матиме ознаки домовленості, наприклад у рамках медіаційної процедури, передбаченої Законом України «Про медіацію», то форма його виконання може бути альтернативною (грошовою чи натуральною)¹.

У сторін договору, що аналізується, є право самостійно визначити розмір аліментів, ця сума може бути як чітко визначеною, так і потенційною (в тому випадку, коли сторони домовляються виплачувати суму у кратному відношенні до неоподаткованого мінімуму доходів громадян, прожиткового мінімуму дітей відповідного віку, мінімальної заробітної плати тощо). На захист інтересів дітей, у законі міститься чітке застереження (гарантія) - розмір аліментів не може бути нижчим за той, що дитина отримувала б у випадку стягнення аліментів у судовому порядку. Цей граничний розмір становить – не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (абз.2 ч.2 ст. 182 СК України).

У договорі про сплату аліментів на дитину також обов'язково мають бути вказані строки виплати аліментів. У залежності від домовленості між батьками

¹ Маковій В. П., Медведенко С.В. Форма та зміст обов'язку батьків з утримання дитини у площині євроінтеграційних тенденцій трансформації українського законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4(2). С. 145.

це може бути будь-який строк, але він не має перевищувати строк досягнення дитиною повноліття. Наприклад, до досягнення дитиною певного віку, чи покращення або, навпаки, погіршення матеріального становища платника аліментів за договором, у разі вступу дитини до шлюбу, закінченням нею навчання у навчальному закладі, одужанням дитини тощо.

У батьків дитини є право на укладення договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно дитині. У зв'язку з цим, другий із батьків зобов'язується утримувати дитину самостійно. Обов'язковою умовою укладення такого договору є одержання дозволу органу опіки і піклування. Такий договір також підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації і може вважатись договірною підставою припинення договору про сплату аліментів на дитину. Умовами договору може бути визначено набувачем права власності на нерухоме майно як саму дитину, так і дитину разом з тим із батьків, з ким вона проживає, на праві спільної часткової власності на це майно. Укладення та посвідчення договорів про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передаванням права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо) здійснюються з дотриманням вимог Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

Законодавець визначив обмеження переліку майнових благ, передача яких є предметом договору – передачі підлягають об'єкти нерухомості (житловий будинок, квартира, земельна ділянка тощо). Водночас, керуючись ч. 1 ст. 181 ЦК України, до нерухомого майна закон зараховує земельні ділянки, а також об'єкти розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни призначення. Виходить, що за договором про припинення права на аліменти платник може передати будь-яке нерухоме майно, зокрема, земельну ділянку чи господарські будівлі (гараж тощо), що навряд чи відповідатиме інтересам дитини чи забезпечить її щоденні побутові потреби. Конструкція норми, що оперує терміном «нерухоме майно» не в повній мірі відповідає забезпеченню інтересів дитини, а вживання терміну «житлове

приміщення» суттєво змінює значення в даному випадку. Так, отримання житлового приміщення (квартири або її частини чи будинку) в більшій мірі відповідало б потребам утримання: доходи від здачі в оренду такої нерухомості допоможуть забезпечити систематичну матеріальну підтримку дитини до досягнення нею повноліття¹.

Як зазначають вчені І. В. Семенов та О. О. Житній, недотримання обов'язків, які передбачені умовами договору, не містить складу злочину².

Однак, на думку А. М. Бабенко, звертаючи увагу на те, що аліменти за договором не встановлюються судом, більш доречно прийняти позицію, згідно з якою, ухилення від їх сплати слід кваліфікувати не як злісне ухилення від сплати аліментів (перша форма об'єктивної сторони цього злочину), а як злісне ухилення від утримання дітей (друга форма об'єктивної сторони розглядуваного злочину)³.

Але, не варто лишати поза увагою дослідження Т. К. Яковлевої, яка вважає що на сьогоднішній день слід доповнити ст. 164 КК України таким діянням, як злісне ухилення особи від сплати аліментів, встановлених нотаріально засвідченим письмовим договором та за наявності виконавчого надпису нотаріуса⁴. Одночасно, вказана стаття, актуальна на сьогоднішній день, акцентує увагу на те, що для того, щоб визнати несплату вказаних за договором між батьками аліментів злісною, вважається за обхідним застосувати для реалізації на практиці вказаної норми примітки до ст. 164 КК України, стосовно визначення злісності ухилення від сплати встановлених судом аліментів.

Але, не дивлячись на прогрес досліджень, на сьогодні немає чіткого єдиного нормативного закріплення щодо розміру утримання й як наслідок, існують питання, наприклад, при встановленні злісності ухилення від утримання

¹ Шершньова О. А. Припинення права на аліменти у зв'язку з укладенням договору про передачу нерухомого майна на користь дитини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 220.

² Семенов І. В. Відповідальність за ухилення від утримання дітей або батьків: кримінально-правові аспекти: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Житного]. Х.: Панов, 2015. С. 47.

³ Бабенко А. М. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей як вид майнових злочинів проти сім'ї: соціально-правовий та кримінологічний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С.36.

⁴ Яковлева Т. К. Об'єктивні ознаки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 Кримінального кодексу України). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 379.

у ситуації, коли той із батьків, хто зобов'язаний за договором про аліменти сплачувати утримання, виплачує щомісяця певну незначну суму, маючи при цьому можливість виділяти належну¹.

Отже, можемо зробити певні висновки, а саме:

- батьки дитини мають право скласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому буде визначено розмір та строки їх виплати;
- за своєю правовою природою даний договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки внаслідок його укладення і виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства, а саме надання батьками утримання дитині;
- укладаючи договір про утримання дитини (аліментний договір) чи інший сімейний договір з включеними зобов'язаннями щодо виплати аліментів, батьки, передусім, свідчать про намір добровільного виконання аліментного зобов'язання одним із них (батьків). Також такий договір надає можливість батькам самотійно вирішити питання утримання дитини з боку того із батьків, хто проживає окремо без втручання суду;
- законодавство України не закріплює чітких вимог щодо укладення такого договору, лише вказано, що він укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Тому при його укладанні мають бути дотримані загальні вимоги, що встановлені ст. 203 ЦК України;
- договір нотаріально посвідчується й фіксується в письмовій формі. У випадку недотримання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса (ст. 189 СК України);
- щодо питання змісту договору про сплату аліментів на дитину, то законодавством він чітко не регламентований. Як і в будь-якому договорі, в ньому містяться істотні та звичайні умови. Також можуть мати місце випадкові умови, що не стосуються безпосередньо предмету даного договору.

¹ Михальнюк О. В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С.117.

РОЗДІЛ 3

ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ТА БАТЬКІВ НА УТРИМАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

3.1. Здійснення та захист прав дітей на утримання в європейських країнах

Законодавство по аліментним зобов'язанням на сьогоднішній день досить розвинене у всьому світі. Аналіз сімейного законодавства різних країн континентальної правової системи дозволяє виділити особливості законодавчого регулювання прав дитини на аліменти. Звертаючись до зарубіжного сімейного законодавства, не можна не помітити, що підхід до регулювання сімейних відносин країн, що входять в континентальну правову систему, досить різний. Насамперед, це пов'язано з тим, що в більшості західних країн такої галузі, як сімейне право, не існує. Не міг не позначитися на регулюванні сімейних відносин і факт територіальної близькості країн і історичні події, що мали місце на європейській території в період розробки кодексів. Неможна не відзначити і величезний вплив знаменитого Французького цивільного кодексу 1804 р. і Німецького цивільного уложення 1896 р., які послужили прикладом для наслідування в створенні цивільних кодексів ряду європейських країн.

Що стосується правил визначення аліментних зобов'язань батьків стосовно їхніх дітей, то вони сильно різняться у різних державах. Так, одні правові системи оперують жорсткими правилами, інші – неофіційними рекомендаціями і інструкціями. Так, держави-члени з системою агентств користуються жорсткими формулами для розрахунку сум на утримання, а законодавство країн, де перевага віддається судам, стверджуючи формальні аліментні угоди, оперує неформальним керівництвом, таким чином надаючи більше повноважень сторонам.

Узагальнюючи практику зарубіжних країн, до чинників, які враховуються і обумовлюють певний рівень вмісту на дитину, як правило, відносять: майновий стан кредитора і боржника, наявність зобов'язань по утриманню інших дітей і

подружжя (колишнього подружжя), опікунські домовленості (розподіл часу для контакту з дитиною і обов'язок піклування), індивідуальні потреби та інтереси дитини. Наприклад, в Австралії на підставі Child Support Legislation Amendment Act 1995 аліментна відповідальність не застосовується, якщо:

- 1) платник має низький рівень доходу і отримує соціальну допомогу;
- 2) в періоди, коли кредитор (аліментотримувач) не є основним годувальником дитини ¹.

У Литві сімейно-правові норми були включені як самостійні глави або частини до Цивільного кодексу Литви (надалі - ЦК Литви)². Отже, сімейне право Литви регулюється ЦК Литви, де встановлено, що права та обов'язки батьків стосовно дітей у Литві ґрунтуються на батьківській владі, під якою перебувають діти до досягнення ними повноліття (ст. 3.155 ЦК Литви). Крім того, батьки дитини можуть укласти батьківську угоду, що передбачає їхні взаємні обов'язки в утриманні своїх неповнолітніх дітей, а також процедури, кількість і форму такого утримання, причому вона має бути затверджена судом (ст. 3.193 ЦК Литви).

Права і обов'язки батьків стосовно дітей в Литві і Латвії ґрунтуються на загальноприйнятих основах батьківської влади, під якою знаходяться діти до досягнення ними повноліття (ст.177 ЦК Латвії, ст.3.155 ЦК Литви). Батьки зобов'язані утримувати дітей пропорційно своєму майновому і громадському статусу, незалежно від того відокремлені від них діти або вони залишилися під владою одного з батьків (ст.181 ЦК Латвії, ст.3.195 ЦК Литви). Обов'язок батьків зберігається до того часу, поки діти самі зможуть себе забезпечувати, (ст.3.192 ЦК Литви, ст.179 ЦК Латвії).

Відповідно до чинного законодавства такий обов'язок може зберігатися до тих пір, поки діти вчаться, освоюючи професію, але не пізніше досягнення дитиною 24-річного віку. Слід зазначити, що в Литві обов'язок батьків

¹ Australia's Child Support Scheme: Much Promised, Little Delivered? *Family matters*. 1995. №42. URL: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm/fm42la.pdf>.

² Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law №. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, № XI-1312). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=202048.

утримувати повнолітніх, непрацездатних дітей пов'язаний з моментом виникнення непрацездатності та з причинами непрацездатності (ч. 3 ст.3.194 ЦК Литви)¹.

Таким чином, за законодавством України та Литви встановлений обов'язок батьків утримувати дитину до досягнення нею повноліття. За домовленістю між батьками той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні у грошовій та (або) натуральній формі. Також вони можуть узгодити питання щодо надання аліментів на утримання дитини, уклавши договір про сплату аліментів на дитину чи батьківську угоду, яка передбачає їхні взаємні обов'язки в утриманні своїх неповнолітніх дітей, тобто без звернення до суду².

На противагу цій тезі нормами ст. 3.198 ЦК Литви передбачено, що для утримання двох або більше дітей сума утримання повинна використовуватись однаково для всіх дітей за винятком випадків, коли об'єктивні причини (хвороба тощо) вимагають відступу від принципу рівності. Тобто у разі утримання двох або більше дітей суд повинен визначити суму платежу, достатню для задоволення хоча б мінімальних потреб усіх дітей.

Суд виносить ухвалу щодо утримання, поки дитина не досягне повноліття, за винятком випадків, коли дитині не вистачає можливостей для роботи у зв'язку з інвалідністю, визначеною у віці до повноліття, або вона потребує підтримки, є студентом денного відділення закладів середньої, професійної або вищої освіти і не є старшою за 24 роки (ст. 3.194 ЦК Литви).

Отже, по-перше, обов'язок стосовно утримання пов'язується із тим, що батьки зобов'язані утримувати своїх неповнолітніх дітей; по-друге, порядок, розмір, спосіб і форма утримання визначаються за взаємною згодою батьків дитини та з урахуванням інтересів дитини.

Згідно з нормою ст. 197 ЦК Литви стягнення коштів відбувається через процедуру застави (іпотеки), це радше гарантування сплати аліментів дитині.

¹ Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law №. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, № XI-1312). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=202048.

² Розгон О. В. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Литві. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.77.

Так, за ст. 3.197 ЦК Литви за необхідності у створенні порядку утримання суд може встановити заставу (іпотеку) щодо власності батьків (одного з батьків). Якщо рішення суду про виконання утримання не виконується, то утримання сплачується стосовно майна, яке є предметом застави (іпотеки).

Законодавства Франції, Італії, Німеччини, Іспанії, Австрії Швейцарії закріплюють взаємний обов'язок батьків і дітей утримувати один одного, який заснований на юридичному спорідненні. Утримання надається тим особам, які не в змозі себе утримувати, тому кодекси не регламентують вік, до якого надається утримання дітям. Зазвичай надання таких прав обмежується повноліттям дитини і надається дітям, які продовжують навчання, а також дітям не здатним себе утримувати в силу фізичних недоліків.

В об'єднаній Німеччині сім'я, шлюб і батьківство захищаються Конституцією, а законні і позашлюбні діти наділяються рівними правами. При розлученні, як правило, неповнолітні діти залишаються з матір'ю, і звідси виникає обов'язок батька платити аліменти на їх утримання.

Взаємний обов'язок батьків і дітей щодо утримання встановлений загальним правилом §1601 НЦУ: «родичі по прямій лінії зобов'язані надавати один одному утримання». Також, згідно з §1602 НЦУ, на утримання мають право неповнолітні діти, які не перебувають у шлюбі і не здатні утримувати себе самостійно. До неповнолітніх прирівнюються діти до 21 року, які проживають разом з батьками (одним з них) і отримують загальну шкільну освіту. Батьки не зобов'язані надавати утримання дитині, якщо таке утримання погіршить їх власне становище (ч. 1 §1603 НЦУ). Правда, довести цей факт повинні самі батьки. За умови, що дитина не отримує ніяких доходів і потребує утримання, батьки повинні використовувати всі можливі ресурси для підтримки себе і своїх дітей ¹. Слід зазначити, що недостатній рівень доходу батьків не впливає на їх обов'язки підтримувати фінансово своїх дітей від попереднього шлюбу.

¹ Helen Xanthaki. The Judiciary- Based System Of Child Supprot In Germany, France And Greece: An Effective Suggestion? URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01418030050130194>

Цікавим є те, що в § 1602 НЦУ зазначено, що «неповнолітній, що не знаходиться у шлюбі, навіть, якщо він має майно, має право вимагати утримання від своїх батьків, так як доходи від його майна і його заробіток недостатні для утримання». Необов'язково надавати утримання особі, яка з урахуванням інших своїх зобов'язань не в змозі самотійно себе забезпечити. Але, якщо в такому становищі перебувають батьки, то згідно абз. 2 §1603 вони зобов'язані щодо своїх неодружених неповнолітніх дітей в рівній мірі використовувати всі наявні в їхньому розпорядженні кошти на своє утримання і утримання дітей.

Визначення розміру аліментних виплат залежить від багатьох умов, але загальним залишається те, що розмір змісту в законодавствах всіх розглянутих країн визначається пропорційно потребам того, хто його потребує і станом того, хто його надає. Сума утримання може бути різною в залежності від віку дитини, що цілком обґрунтовано, оскільки потреби дитини змінюються з віком.

На відміну від законодавства інших країн Німеччина на тлі загального принципу встановлення розміру аліментних виплат робить подібне застереження в тексті закону. Дане твердження зовсім не означає, що законодавство всіх інших розглянутих країн не допускає зміни розміру аліментів. Розмір аліментних виплат залежить, по-перше, від зміни матеріального становища сторін, по-друге, від зміни економічної ситуації в країні, що виражається в індексації аліментних виплат.

У Франції аліментний обов'язок батьків врегульований ст. 203 Французького Цивільного кодексу (ФЦК), відповідно до положень якого одним з обов'язків, що виникають внаслідок шлюбу, - це взаємний борг подружжя забезпечувати біологічний, фінансовий, духовний і виховний розвиток власних дітей. Такий обов'язок батьків утримувати дітей є розширений, тому враховує позашлюбних і усиновлених дітей (Carbonnier, 1991: 557).

На відміну від законодавства Німеччини, у Франції батьківський обов'язок щодо утримання не підлягає правонаступництву, а спадкоємці боржника не зобов'язані продовжувати платити аліменти¹.

Здійснення аліментування передбачає, крім критеріїв, названих німецьким законом, покриття витрат за виняткових обставин. Для визначення рівня утримання на дитину суддя визначає потреби дитини, ресурси одного з батьків, а також юридичний зв'язок дитини з боржником (ст. 208 ФЦК). Визначальним для суду буде рівень доходу, який боржник мав би отримувати, використовуючи всі види доходу, що знаходяться в його розпорядженні. Будь-які інші зобов'язання по утриманню інших дітей від попереднього шлюбу будуть враховуватися, але, що важливо, не можуть служити підставою для припинення чи зменшення розміру аліментів.

Обов'язок по утриманню та відповідна сума до сплати має бути встановлена судом або угодою сторін і зафіксована у вигляді письмового договору, завіреного нотаріусом. Суму суд модифікує, керуючись потребами дитини або майновим становищем боржника – така зміна може здійснюватися автоматично, на підставі включення в судові рішення умови про індексацію. На сьогодні суворе фіксування відсотка такого підвищення суми аліментів за відповідні періоди не допускається через непередбачуваність рівня інфляції (Carbonnier, 1991 526-563).

У Греції утримання дітей врегульоване ст.ст. 1485-1502 Цивільного кодексу Греції (ЦКГ), норми яких багато в чому схожі з нормами, що регламентують утримання дітей у двох розглянутих вище державах. На підставі ст. 1485 ЦКГ, діти і батьки взаємно зобов'язані утримувати один одного. Згідно із законодавством, право на утримання мають як народжені в шлюбі, так і поза ним, і усиновлені діти (ст. 1502 ЦКГ). Умовами для здійснення такого зобов'язання є нездатність кредитора утримувати себе самотійно (ст. 1468 ЦКГ)

¹ Helen Xanthaki. The Judiciary- Based System Of Child Supprot In Germany, France And Greece: An Effective Suggestion? URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01418030050130194>

і можливість боржника виплачувати аліменти без ризику самому опинитися в невідгідному фінансовому становищі (ст. 1469 ЦКГ).

Утримання дитини має включати все необхідне для підтримки утримання, з огляду на реальний, а не бажаний характер таких потреб (ст. 1493 ЦКГ).

Як і в більшості країн, аліменти виплачуються щомісяця на початку кожного місяця або надаються в натурі. Узгоджена батьками дитини сума аліментів може бути змінена на підставі нових потреб або доходів дитини або боржника, а самий аліментний обов'язок припиняється зі смертю дитини або боржника.

Норми цивільного і процесуального законодавства Греції в повній мірі захищають інтереси дитини і встановлюють наступне: утримання не може служити об'єктом реального забезпечення або застави (ст. 1178, 1247 ЦКГ), відмова від права на утримання на майбутнє визнається недійсною (ст. 1499 ЦКГ), покриття судових витрат покладається на боржника незалежно від результату розгляду справи (ст. 173 ЦКГ).

При виникненні спору інтерес слабкої сторони захищається одним із таких способів: судовий захист, звернення стягнення заборгованості по аліментах на нерухоме майно боржника, право на часткове вилучення заробітної плати або інших доходів боржника (ст. 982 ЦПК Греції), можливість залучення боржника на підставі ст. 358 Кримінального кодексу до кримінальної відповідальності за злісне ухилення від сплати аліментів. Варто додати, що покарання буде важче, якщо неповнолітня дитина потребував допомоги внаслідок тілесного чи іншого погіршення здоров'я (ст. 308 КК Греції).

Останнім часом спостерігається зростання кількості шлюбів, які укладаються українськими громадянами з іноземцями, та народження дітей такими подружжями. Тому під час вирішення аліментних спорів у сфері сімейного права маємо справу з іноземним елементом.

Головна складність у цих відносинах пов'язана з тим, що модель регулювання прав та обов'язків батьків і дітей може відрізнятися від тієї, якої

дотримуються законодавці інших держав. У такому разі використовують колізійні прив'язки, що дає можливість захистити права та інтереси дитини.

Важливо зауважити, що існує два підходи до визначення особистого закону фізичної особи (*lex personalis*). Так, у державах континентальної системи права, зокрема в Україні, особистий закон фізичної особи переважно визначається за правом держави її громадянства (*lex patrie, lex nationalis*), а в країнах англо-американської системи права – за законом місця проживання, доміцілью (*lex doraicilii*).

Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р.¹ не містить колізійних норм щодо правовідносин між батьками та дітьми. Регулювання таких правовідносин із боку кожної Договірної Сторони визначене у ст. 28 цього Договору, тобто здійснюється за законодавством тієї Договірної Сторони, на території якої батьки і діти мають спільне місце проживання. Якщо місце проживання будь-кого з батьків і дітей міститься на території іншої Договірної Сторони, то правовідносини між ними визначаються законодавством Договірної Сторони, громадянином якої є дитина. Правовідносини між позашлюбною дитиною та її матір'ю і батьком визначаються законодавством Договірної Сторони, громадянином якої є дитина. При цьому відповідно до ст. 20 якщо заявник не має місця проживання або місця перебування на території Договірних Сторін, то достатньо документа, виданого чи завіреного дипломатичним представництвом або консульською установою його держави².

Для порівняння доцільно навести ст. 18 ЦК Греції, де встановлено, що відносини між дитиною і батьками визначаються відповідно до такої черговості:

- а) за правом країни останнього спільного громадянства батьків;
- б) за правом країни їх останнього спільного місця перебування;

¹ Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. (Договір ратифіковано Постановою ВР № 3737-XII від 17.12.93 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text

² Розгон О. В. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Литві. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.78.

в) за правом країни, громадянином якої є дитина ¹.

Також як варіант для вирішення колізії стосовно аліментних зобов'язань щодо дитини є «закон найбільш тісного зв'язку», зокрема, коли аліментні зобов'язання щодо дитини визначаються законом країни спільного місця проживання батьків і дітей. Зокрема, Литва належить до держав, де права та обов'язки батьків і дітей регулюються саме за цим законом.

Отже, у більшості країн європейського континенту прийняті і діють способи утримання, що забезпечують належне виконання аліментних зобов'язань боржниками. Батьків, які не проживають разом з дітьми, закон зобов'язує утримувати останніх в межах своїх фінансових можливостей. Окремі держави зробили крок вперед і ввели порядок виплати суми аліментів наперед з метою компенсації заборгованості або виплачених з затримкою коштів боржником. За загальним правилом, сума коштів на утримання дитини визначається обома батьками, судом і (або) уповноваженими адміністративними органами (administrative agencies). На першому етапі уповноважені органи відносять до компетенції батьків узгодження розміру коштів на утримання дитини і втручаються на етапі, коли батьки не дійшли згоди. Наприклад, в Бельгії, Франції, Швеції та США все подібні угоди за змістом повинні реєструватися судом. В Австрії, Канаді, Франції, Німеччині та Швеції головну роль в обчисленні та призначення аліментів грають суди, в той час як в Австралії, Данії, Новій Зеландії, Норвегії і Великобританії такий обов'язок покладений на державні агентства з утримання дітей.

3.2. Здійснення та захист прав батьків на утримання в європейських країнах

Питання правового регулювання обов'язку повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків в зарубіжних країнах відображає різноманітність

¹ Цивільний Кодекс Греції. URL: <https://pravo.hse.ua/intprilaw/doc/040501>.

правових традицій, соціальних політик та культурних особливостей кожної держави.

Так, у більшості європейських країн існує законодавче закріплення обов'язку дітей надавати матеріальну підтримку своїм непрацездатним батькам, однак конкретні механізми реалізації цього обов'язку та відповідальність за його невиконання можуть суттєво відрізнятися¹.

У Німеччині обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Німецькому цивільному Уложенні. Згідно з § 1601 НЦУ, родичі по прямій лінії зобов'язані надавати взаємне утримання. Це означає, що діти зобов'язані підтримувати своїх батьків, якщо останні не можуть самостійно забезпечити свої потреби. Однак на практиці, перш ніж звертатися до дітей за фінансовою підтримкою, держава надає соціальну допомогу непрацездатним батькам. Лише після цього органи соціального захисту можуть вимагати від дітей відшкодування витрат, понесених на утримання батьків. При цьому враховується фінансове становище дітей, і обов'язок сплати виникає лише за умови, що їхній дохід перевищує певний мінімальний рівень².

У Франції обов'язок дітей утримувати своїх батьків регулюється Французьким Цивільним кодексом. Стаття 205 передбачає, що діти зобов'язані надавати допомогу своїм батькам, які потребують цього. Цей обов'язок є взаємним і поширюється також на батьків щодо дітей. У разі невиконання цього обов'язку зацікавлена сторона може звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей³.

В Італії обов'язок утримання батьків також закріплений у Цивільному кодексі (Codice Civile). Стаття 433 визначає коло осіб, зобов'язаних надавати матеріальну підтримку, включно з дітьми щодо батьків. Розмір допомоги

¹ Маркович Х.В., Рудак О.М. Принципи правового регулювання сімейних відносин: загальнотеоретичний аспект. *Наукові записки Львівського університету*. Серія юридична. 2021. № 24. С. 154.

² Лук'янчук О.І. Піклування про непрацездатних, немічних батьків: законодавче закріплення морального обов'язку. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 57.

³ Малишко С.І. Чинники, що впливають на виконання юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвип. № 2. С.600.

визначається судом на основі потреб отримувача та можливостей платника. У разі ухилення від виконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення необхідних коштів.

У Польщі обов'язок дітей утримувати своїх непрацездатних батьків регулюється Сімейним і опікунським кодексом (Kodeks rodzinny i opiekuńczy). Стаття 128 встановлює, що родичі по прямій лінії зобов'язані надавати взаємне утримання. У разі невиконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей¹.

У Швеції система соціального захисту побудована таким чином, що держава бере на себе основну відповідальність за утримання непрацездатних осіб, включно з особами похилого віку. Це означає, що законодавчо закріпленого обов'язку дітей утримувати своїх батьків немає, оскільки держава забезпечує необхідну підтримку через систему соціального забезпечення. Однак моральний обов'язок дітей піклуватися про своїх батьків залишається важливим аспектом сімейних відносин.

У Греції обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Цивільному кодексі. Згідно зі статтею 1486, діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку батькам, якщо останні не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей².

У Португалії обов'язок утримання батьків регулюється Цивільним кодексом. Стаття 2009 передбачає, що за потреби діти зобов'язані надавати допомогу своїм батькам. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей.

¹ Вагіна І.В. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 75, т. 1. С. 165.

² Яригіна Є.П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2016. № 4. С. 127.

У Румунії обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Сімейному кодексі. Згідно зі статтею 86, діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо останні не можуть самотійно забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей ¹.

У Болгарії обов'язок дітей утримувати своїх непрацездатних батьків регулюється Сімейним кодексом. Стаття 139 передбачає, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самотійно забезпечити свої потреби. У разі відмови від виконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи матеріальне становище обох сторін².

У Латвії обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Цивільному законі. Стаття 179 передбачає, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самотійно забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей ³.

У Литві обов'язок дітей утримувати своїх батьків регулюється Цивільним кодексом. Стаття 3.205 встановлює, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самотійно забезпечити свої потреби. У разі відмови від виконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи матеріальне становище обох сторін.

¹ Переполькін С.М. Кримінальна відповідальність за ухилення від утримання непрацездатних батьків: зарубіжний досвід. *Юридичний вісник*. 2015. №3. С. 48.

² Малишко С. І. Поняття юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 32.

³ Малишко С.І. Методологія дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 67.

У Чехії обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Цивільному кодексі. Стаття 915 передбачає, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей.

У Словаччині обов'язок дітей утримувати своїх батьків регулюється Сімейним кодексом. Стаття 62 встановлює, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі відмови від виконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи матеріальне становище обох сторін ¹.

У Хорватії обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Сімейному законі. Стаття 210 передбачає, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей. У Словенії обов'язок дітей утримувати своїх батьків регулюється Сімейним кодексом. Стаття 123 встановлює, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі відмови від виконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи матеріальне становище обох сторін ².

У Угорщині обов'язок дітей утримувати своїх батьків закріплений у Цивільному кодексі. Стаття 4:194 передбачає, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно

¹ Лук'янчук О.І. Умови добросовісного виконання дітьми обов'язку утримувати батьків. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. С.50.

² Підвальна Ю.Ю. Соціальна підтримка сімей одиноких матерів: зарубіжний досвід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. № 1. С. 90.

забезпечити свої потреби. У разі невиконання цього обов'язку батьки можуть звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи потреби батьків та фінансові можливості дітей¹.

У Естонії обов'язок дітей утримувати своїх батьків регулюється Сімейним законом. Стаття 97 встановлює, що повнолітні діти зобов'язані надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. У разі відмови від виконання цього обов'язку батьки мають право звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів. Суд визначає розмір допомоги, враховуючи матеріальне становище обох сторін².

У Фінляндії правове регулювання обов'язку повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків відрізняється від багатьох інших європейських країн. Згідно з фінським законодавством, основна відповідальність за добробут осіб похилого віку покладається на державу через розгалужену систему соціального захисту. Це означає, що законодавчо закріпленого обов'язку дітей утримувати своїх батьків немає. Держава забезпечує необхідну підтримку непрацездатним особам через різноманітні соціальні програми та послуги. Проте моральний обов'язок дітей піклуватися про своїх батьків залишається важливим аспектом фінської культури та сімейних взаємин³.

У Данії, як і в інших скандинавських країнах, існує розвинена система соціального забезпечення, яка покладає основну відповідальність за добробут непрацездатних осіб на державу. Законодавчо обов'язок дітей утримувати своїх батьків не передбачений, оскільки держава надає необхідну підтримку через соціальні програми. Однак сімейні цінності та моральні зобов'язання щодо піклування про батьків залишаються важливими в данському суспільстві⁴.

Таким чином, правове регулювання обов'язку повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків в європейських країнах значно варіюється.

¹ Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків як загальноправова проблема. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С.48.

² Підвальна Ю.Ю. Соціальна підтримка сімей одиноких матерів: зарубіжний досвід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. № 1. С. 89.

³ Там само. С.90

⁴ Лук'янчук О.І. Обов'язок дітей утримувати батьків за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. С.9.

У більшості країн існує законодавчо закріплений обов'язок дітей надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. Водночас у скандинавських країнах, як-от Фінляндія та Данія, основна відповідальність за добробут непрацездатних осіб покладається на державу через розвинену систему соціального захисту, і законодавчого обов'язку дітей утримувати батьків немає. Проте в усіх країнах зберігаються моральні зобов'язання дітей піклуватися про своїх батьків, що відображає глибоко вкорінені сімейні цінності та традиції.

Міжнародний досвід дозволяє виявити певні напрями для вдосконалення українського законодавства. Зокрема, варто звернути увагу на можливість розроблення спеціальних державних програм, спрямованих на підтримку сімей, де є непрацездатні батьки. Це може включати як матеріальну допомогу, так і інші форми підтримки, наприклад, забезпечення доступу до якісних медичних послуг або соціального догляду.

Крім того, законодавець міг би звернутися до питання уточнення критеріїв непрацездатності та потреби в утриманні, щоб уникнути суб'єктивізму під час вирішення таких справ.

ВИСНОВКИ

У цій кваліфікаційній роботі була детально розглянута тема «Права дітей та батьків на утримання: здійснення та захист». Проаналізовані та розкриті основні питання, що пов'язані з дослідженням, а саме: визначені сутність та зміст права на утримання дітей та батьків за законодавством України, досліджені судовий та нотаріальний захист прав дітей та батьків на утримання в Україні, здійснення та захист прав дітей та батьків на утримання в європейських країнах.

На підставі проведеного дослідження можливо зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що право дитини на утримання – це не просто матеріальна допомога, а один із основних елементів права дитини на належний рівень життя, закріплений як у національному законодавстві, так і в міжнародних актах (наприклад, Конвенції ООН про права дитини, ст. 27).

Право дитини на утримання – це гарантоване законом право кожної дитини отримувати матеріальне забезпечення від своїх батьків (або інших осіб, які її замінюють) для задоволення основних потреб: харчування, одягу, житла, освіти, лікування, розвитку тощо. В Україні це право визначено, зокрема, у Сімейному кодексі України (ст. ст. 180-199).

2. Визначений термін «утримання дитини». Він означає забезпечення дитини всім необхідним для її життя, розвитку та виховання. Це обов'язок батьків (або інших осіб, які замінюють батьків) матеріально підтримувати дитину до досягнення нею повноліття. Якщо батьки проживають окремо, той із них, хто не живе з дитиною, зобов'язаний сплачувати аліменти – регулярні грошові виплати на утримання дитини.

Форми утримання визначаються за домовленістю між батьками (добровільно) або за рішенням суду (примусово – у вигляді аліментів).

3. Констатовано, що в Україні ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей є правопорушенням, за яке передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність – залежно від ступеня порушення та наслідків.

4. З'ясовано, що додаткові витрати на дитину – це: кошти понад звичайні аліменти; спричинені особливими обставинами (хвороба, розвиток здібностей, лікування, оздоровлення); встановлюються судом за ст. 185 Сімейного кодексу України; розподіляються між батьками пропорційно їхнім можливостям.

За ухилення батьків від сплати додаткових витрат на дітей настає цивільно-правова відповідальність відповідно до ст. 185 СК України. У разі ухилення суд може примусово стягнути кошти, а при тривалій несплаті – можливе притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Батька (батьків) можливо притягнути до кримінальної відповідальності за ст. 164 КК України за ухилення від сплати додаткових витрат при наявності комплексу вказаних нижче умов, а саме: особа, не приймає участі в забезпеченні дитини; вимога про стягнення аліментів до цієї особи не була подана (така ситуація передбачена у ст. 185 СК України); розмір участі цієї особи у додаткових витратах було визначено судом; такі витрати мають періодичний або постійний характер; судом будуть встановлені у діях особи ознаки злісності ухилення від їх сплати.

5. Визначене право дітей, позбавлених батьківського піклування, на утримання як майнове право дитини, гарантоване Сімейним кодексом України (ст. 198), яке забезпечує отримання аліментів від батьків, навіть якщо останні були позбавлені батьківських прав.

Діти, які позбавлені батьківського піклування (тобто батьки померли, позбавлені батьківських прав, визнані безвісно відсутніми чи недієздатними, або не виконують свої обов'язки), не втрачають права на утримання від своїх батьків.

Суд стягує з таких батьків аліменти на користь осіб чи закладів, у яких перебуває дитина (опікуна, піклувальника, прийомної сім'ї, дитячого будинку тощо) – аліменти сплачуються на користь того, хто фактично виховує та утримує дитину, або на спеціальний рахунок дитини.

6. Визначене право непрацездатних батьків на утримання. Воно полягає в їхньому праві отримувати матеріальну допомогу (аліменти) від повнолітніх

працездатних дітей, якщо вони є непрацездатними і потребують допомоги (ст. 202 СК України).

Обов'язок дітей, які досягли повноліття, піклуватися про непрацездатних батьків набуває абсолютного характеру, що не є властивим юридичному обов'язку. Безумовно, цей обов'язок має бути в соціумі, але питання в природі такого зобов'язання, що є радше моральним і ґрунтується на етичних принципах, внутрішніх переконаннях та суспільних традиціях.

7. З'ясовано, що поняття «аліменти» застосовується виключно до примусового способу виконання обов'язку утримання дитини чи нужденного непрацездатного батька (батьків).

Поняття «аліменти» й «утримання» перебувають у стосунку підпорядкування – обсяг поняття «аліменти» входить в обсяг поняття «утримання», однак не вичерпує його.

8. Визначені аліментні зобов'язання на утримання дитини/непрацездатних батьків як правовідношення, яке виникає на підставі рішенням суду, за якого одна сторона (аліментозобов'язаний) зобов'язується виплачувати/надавати на користь іншої сторони (аліментоуповноваженого) забезпечення в грошовій чи натуральній формі, цільове призначення якого – утримання дитини/непрацездатних батьків, а інша сторона (аліментозобов'язаний) має право вимагати виконання цього обов'язку.

9. Констатовано, що факт самотійної виплати аліментів не звільняє від права стягувача в будь-який час звернутися до суду з позовом про стягнення аліментів.

У судовому порядку стягнення аліментів на дітей може бути здійснюватися на основі судового наказу та рішення суду за позовним провадженням.

10. З'ясовано, що аліментний обов'язок дітей щодо своїх батьків відноситься до зобов'язань першої черги і реалізується за тими ж принципами, що і відповідний обов'язок батьків щодо повнолітньої непрацездатної дитини. Необхідність у матеріальній допомозі виникає у випадках, коли батьки є непрацездатними, наприклад, у випадку із фактом не нарахування пенсій (або

низького розміру) чи інших джерел існування. Нужденність аргументується наявністю в особи коштів в розмірі нижче прожиткового мінімуму.

11. Встановлено, що батьки дитини мають право скласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому буде визначено розмір та строки їх виплати. За своєю правовою природою даний договір належить до сімейно-правових договорів, оскільки внаслідок його укладення і виконання настають правові наслідки, передбачені нормами сімейного законодавства, а саме надання батьками утримання дитині.

Укладаючи договір про утримання дитини (аліментний договір) чи інший сімейний договір з включеними зобов'язаннями щодо виплати аліментів, батьки, передусім, свідчать про намір добровільного виконання аліментного зобов'язання одним із них (батьків). Також такий договір надає можливість батькам самотійно вирішити питання утримання дитини з боку того із батьків, хто проживає окремо без втручання суду.

Законодавство України не закріплює чітких вимог щодо укладення такого договору, лише вказано, що він укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню. Тому при його укладанні мають бути дотримані загальні вимоги, що встановлені ст. 203 ЦК України. У випадку недотримання одним із батьків свого обов'язку за договором, аліменти з нього можуть стягуватися на підставі виконавчого напису нотаріуса (ст. 189 СК України)

Щодо питання змісту договору про сплату аліментів на дитину, то законодавством він чітко не регламентований. Як і в будь-якому договорі, в ньому містяться істотні та звичайні умови. Також можуть мати місце випадкові умови, що не стосуються безпосередньо предмету даного договору.

12. Виявлено, що у більшості зарубіжних країн європейського континенту прийняті і діють способи утримання, що забезпечують належне виконання аліментних зобов'язань боржниками. Батьків, які не проживають разом з дітьми, закон зобов'язує утримувати останніх в межах своїх фінансових можливостей.

Окремі держави зробили крок вперед і ввели порядок виплати суми аліментів наперед з метою компенсації заборгованості або виплачених з затримкою коштів боржником. За загальним правилом, сума коштів на утримання дитини визначається обома батьками, судом і (або) уповноваженими адміністративними органами (administrative agencies). На першому етапі уповноважені органи відносять до компетенції батьків узгодження розміру коштів на утримання дитини і втручаються на етапі, коли батьки не дійшли згоди. Наприклад, в Бельгії, Франції, Швеції та США все подібні угоди за змістом повинні реєструватися судом. В Австрії, Канаді, Франції, Німеччині та Швеції головну роль в обчисленні та призначення аліментів грають суди, в той час як в Австралії, Данії, Новій Зеландії, Норвегії і Великобританії такий обов'язок покладений на державні агентства з утримання дітей.

13. З'ясовано, що правове регулювання обов'язку повнолітніх дітей утримувати непрацездатних батьків в зарубіжних країнах значно варіюється.

У більшості країн існує законодавчо закріплений обов'язок дітей надавати матеріальну підтримку своїм батькам, якщо ті не можуть самостійно забезпечити свої потреби. Водночас у скандинавських країнах, як-от Фінляндія та Данія, основна відповідальність за добробут непрацездатних осіб покладається на державу через розвинену систему соціального захисту, і законодавчого обов'язку дітей утримувати батьків немає. Проте в усіх країнах зберігаються моральні зобов'язання дітей піклуватися про своїх батьків, що відображає глибоко вкорінені сімейні цінності та традиції.

14. Констатовано, що міжнародний досвід дозволяє виявити певні напрями для вдосконалення українського законодавства. Зокрема, варто звернути увагу на можливість розроблення спеціальних державних програм, спрямованих на підтримку сімей, де є непрацездатні батьки. Це може включати як матеріальну допомогу, так і інші форми підтримки, наприклад, забезпечення доступу до якісних медичних послуг або соціального догляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові джерела:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
3. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993 р. (Договір ратифіковано Постановою ВР № 3737-XII від 17.12.93 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440_002#Text
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1084 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/card2#Card>
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>
7. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам: Закон України від 16 листопада 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>
8. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
9. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>
10. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
11. Про оцінку майна, майнових прав, та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>

12. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

13. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

14. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>

15. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>.

16. Про затвердження Порядку розшуку боржника - фізичної особи: Наказ Міністерства юстиції України від 27 серпня 2008 р. № 408. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1078-08#Text>

17. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF#Text>

18. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>

19. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-%D0%BF#Text>

Спеціальна література:

20. Australia's Child Support Scheme: Much Promised, Little Delivered? *Family matters*. 1995. №42. URL: <http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/fm/fm42la.pdf>.

21. Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law №. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, № XI-1312). URL: http://www.wipo.int/wipolex/ru/text.jsp?file_id=202048.
22. Helen Xanthaki. The Judiciary- Based System Of Child Support In Germany, France And Greece: An Effective Suggestion? URL : <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01418030050130194>
23. Адамова О. С. Щодо питання про обов'язок батьків утримувати дитину. *Юридичний вісник*. 2019. №4. С. 211-216.
24. Афанасьєва Л.В. Аліментні правовідносини в Україні: [монографія]. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 224с.
25. Ахмач Г. Аліментний договір та правові гарантії його виконання. *Сучасний вимір держави та права: збірник наукових праць* / ред.: В. І. Терентьєв, О. В. Козаченко. Миколаїв: Видавництво «ІПІОН», 2008. С. 176-177.
26. Бабенко А. М. Кримінологічна характеристика та основні напрямки запобігання ухиленню від сплати аліментів на утримання дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2024. Вип. 32. С. 14-22.
27. Бабенко А. М. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей як вид майнових злочинів проти сім'ї: соціально-правовий та кримінологічний вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 31-36.
28. Батенчук М. Організаційно-правовий механізм державної політики у сфері забезпечення майнових прав дітей. *Ефективність державного управління: збірник наукових праць*. 2010. Випуск 24. С. 207-213.
29. Білоскурська О.В. Конституційні обов'язки та законні інтереси: аспекти взаємозв'язку. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. Випуск 618. Правознавство. С. 43-46.
30. Борисова В. І. Аліментні зобов'язання членів сім'ї в сімейному праві України: проблемні питання теорії та практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. Т. 27, № 3. С. 33-59.

31. Вагіна І.В. Зарубіжний досвід правового регулювання укладання договорів між матір'ю, батьком та дітьми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 75, т. 1. С. 161-166.

32. Дерій О.О. Аліментні зобов'язання у цивілістичному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. К., 2014. 18 с.

33. Дерій О.О. Поняття аліментного зобов'язання. *Держава і право*. 2013. № 59. С. 282-287.

34. Епрікян А. А. Аліменти, як один із засобів забезпечення права дитини на утримання. *Правова держава*. 2015. № 20. С. 93-99.

35. Євтєєва Д.П. До питання про визначення предмета ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. № 3 (79). 2017. С. 58-67.

36. Загальна теорія держави і права /за заг. ред. В.В. Копейчикова. К.: Юрінком Інтер, 2009. 320 с.

37. Зайцев О. В., Філіпенко В. Р. Невиконання батьками обов'язку утримання неповнолітніх дітей: дискусійні аспекти кримінально-правової кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2023. Вип. 77(2). С. 149-154.

38. Зайцев О.В., Філіпенко В.Р. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування: проблеми кваліфікації. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2023. № 1. С.101-114.

39. Конституція України: Науково-практичний коментар /Петришин О.В., Погорілко В.Ф., Притика Д.М., Рабінович П.М., Савенко М.Д., Святоцький О.Д., Сібільова Н.В., Селівон М.Ф., Семенов В.С. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре». 2003. 70 с.

40. Красицька Л. В. Про припинення батьківських прав та обов'язків. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 12. С. 27-32.

41. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: монографія. Київ: Ліра-К, 2014. 628 с.
42. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.03; Національна академія прокуратури України. К., 2015. 496 с.
43. Кройтор В. А. Особливості порядку стягнення аліментів на неповнолітніх дітей. *Університетські наукові записки*. 2013. № 1. С. 86-93.
44. Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків в аспекті права та моралі. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2. С.51-56.
45. Кучук А. М. Обов'язок повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків як загальноправова проблема. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 44-48.
46. Лапчевська О. Застосування до батьків санкцій сімейно-правової відповідальності: теоретичний аспект. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки. 2013. Вип. 60. С. 256-262.
47. Левківський Б. К. Утримання дитини за домовленістю: сучасні проблеми нормативного регулювання та правозастосовної практики. *Приватне право і підприємництво*. 2013. Вип. 12. С.56-58.
48. Лук'янчук О.І. Обов'язок дітей утримувати батьків за сімейним законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2019. 18 с.
49. Лук'янчук О.І. Піклування про непрацездатних, немічних батьків: законодавче закріплення морального обов'язку. *Право та державне управління*. 2019. № 2 (35). Т. 1. С. 54-59.
50. Лук'янчук О.І. Умови добросовісного виконання дітьми обов'язку утримувати батьків. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 45-50.
51. Маковій В. П., Медведенко С.В. Форма та зміст обов'язку батьків з утримання дитини у площині євроінтеграційних тенденцій трансформації

українського законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. №4(2). С. 143-148.

52. Малишко С. І. Поняття юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 31-35.

53. Малишко С.І. Методологія дослідження юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків та механізму його реалізації. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 64-70.

54. Малишко С.І. Чинники, що впливають на виконання юридичного обов'язку повнолітніх дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спецвип. № 2. С. 598-604.

55. Маркович Х.В., Рудак О.М. Принципи правового регулювання сімейних відносин: загальнотеоретичний аспект. *Наукові записки Львівського університету*. Серія юридична. 2021. № 24. С. 153-156.

56. Михальнюк О. В. Пеня за несплату аліментів за договором батьків про утримання дітей. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С.115-119.

57. Морозюк С.М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти інтересів сім'ї та підопічних (ст.ст. 164–169 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 18 с.

58. Опацький Р. М. Правове регулювання утримання непрацездатних батьків в країнах Європейського Союзу. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4. С. 19-25.

59. Перепьолкін С.М. Кримінальна відповідальність за ухилення від утримання непрацездатних батьків: зарубіжний досвід. *Юридичний вісник*. 2015. №3. С. 45-50.

60. Петrenchенко С. А. Аліменти на дитину в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип.31(2). С. 15-18.

61. Підвальна Ю.Ю. Соціальна підтримка сімей одиноких матерів: зарубіжний досвід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2018. № 1. С. 85-92.
62. Погорілко В.Ф., Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. К:Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
63. Порядок, розмір стягнення аліментів на утримання дитини та доходи, які враховуються (не враховуються) при визначенні розміру аліментів. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 5. С. 45-53.
64. Розгон О. В. Порівняльний аналіз правового регулювання аліментних зобов'язань щодо утримання дитини в Україні та Литві. *Право і суспільство*. 2017. № 3. С.76-81.
65. Семенов І. В. Відповідальність за ухилення від утримання дітей або батьків: кримінально-правові аспекти: монографія / І. В. Семенов, О. О. Житний / [за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Житного]. Х.: Панов, 2015. 89с.
66. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: [наук.-практ. посіб. з інформ. додатком на лазерному носії] :у 2кн./ [Л.Ю. Драгнєвіч, О.С. Пульнєва, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса та ін.]; за заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. Кн.1, 2005. 896 с.
67. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: Науково-практичний посібник.: У 2 кн. / Драгнєва Л. Ю., Пульнєва О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. / За заг ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. М., 2005. 876 с.
68. Слома В. Позбавлення батьківських прав за законодавством України. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 4. С. 78-80.
69. Теорія держави і права: навч. посіб. [О.М. Головка, І.М. Погрібний, О.В. Волошенюк та ін.]; за заг. ред. І. М. Погрібного; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. 2010. 277 с.
70. Терещенко Д. А. Механізми реалізації державної політики у сфері утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 3. С. 994-1005.

71. Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова*. Серія «Правознавство». 2014. Т.19. Вип. 3(24). С.44-48.
72. Ханович Є.Д. Правове регулювання аліментних зобов'язань батьків щодо утримання дітей: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2019. 19 с.
73. Цивільний Кодекс Греції. URL: <https://pravo.hse.ua/intprilaw/doc/040501>.
74. Череватенко І. М. Порядок перегляду справ наказного провадження щодо вимоги про стягнення аліментів на утримання дитини (дітей). *Право України*. 2022. № 10. С. 100-111.
75. Чернега В.М. Розвиток доктрини сімейного права та її вплив на законодавця і суб'єктів правозастосування. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 245-250.
76. Черняк Ю. Умови визнання і виконання іноземних судових рішень про стягнення елементів (в аспекті міжнародних договорів України). *Право України*. 2010. № 4. С. 292-298.
77. Чеховська І.В. Державна сімейна політика в Україні: теорія та практика реалізації: [монографія]. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2013. 736 с.
78. Шершньова О. А. Припинення права на аліменти у зв'язку з укладенням договору про передачу нерухомого майна на користь дитини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 115(2). С. 218-224.
79. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова; за ред. В. Г. Гончаренка. К.: Либідь, 2004. 320 с.
80. Яковлева Т. К. Об'єктивні ознаки ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 Кримінального кодексу України). *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. С. 375-382.
81. Яригіна Є.П. Соціальне забезпечення сімей з дітьми: міжнародний досвід. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2016. № 4. С. 123-130.

Судова практика:

82. Роз'яснення з приводу зміни порядку та умов стягнення аліментів на утримання дітей. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file_83.pdf

83. Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 трав. 2006 р. № 3. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-06>.

84. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав: Постанова Пленуму ВС України від 30 березня 2007 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-07#Text>